

IX

Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat

(Contribució a l'estudi de la relació entre
infraestructura econòmica y transformacions industrials)*

per JOSEP M.ª TORRAS I RIBÉ

* Una primera versió d'aquest estudi fou presentada com a comunicació al Col·loqui de Història Econòmica de Espanya», celebrat a Barcelona els dies 12 i 13 de maig de 1972.

ARXIU

En intentar analitzar les transformacions econòmiques esdevingudes a partir del darrer terç del segle XVIII hom ha tipificat un conjunt de fenòmens, tals com la introducció de les noves tècniques, els tempteigs previs a l'especialització econòmica, la superació de l'estructura gremial de la producció, la millora dels medis de transport, l'increment de la població, amb els conseqüents moviments migratoris dels nuclis rurals a les concentracions urbanes, etcètera, que constitueixen un procés conegut pel nom de revolució industrial.¹

Naturalment, aquest procés no va descabdellar-se en forma idèntica a tot arreu, sinó que va seguir models clarament diferenciats segons les diverses àrees geogràfiques, i el seu èxit o fracàs va dependre en gran mesura dels recursos naturals i humans disponibles en cada lloc, del tipus d'indústries prèviament existents, del grau d'aprofitament d'aquests recursos per part de les indústries tradicionals i de la seva adequació a les exigències de les noves tècniques industrials.

Tractem d'establir en aquest estudi les característiques del procés d'industrialització que es desenvolupà a Igualada durant els segles XVIII i XIX, i també d'interrogar-nos sobre les causes de que aquest procés no fos reeixit. Hem d'advertir que l'estudi sistemàtic d'aquest procés topa arreu amb la dificultat fonamental de la migradesa i dispersió de les dades disponibles, pròpia de l'època preestadística. En el cas d'Igualada, tot i haver resseguit minuciosament la documentació conservada a l'Arxiu Municipal, solament hem pogut disposar, pel que fa al segle XVIII, de les còpies de sis informes sobre la situació de la indústria igualadina, datats, respectivament, en els anys 1770, 1779, 1789, 1797, 1798 i 1799, dels quals solament eren coneguts els de 1797, 1798 i 1799.²

Malgrat la insuficiència d'aquesta documentació, que deixa totalment en la penombra la primera meitat del segle, les dades que conté aporten informacions valuosíssimes sobre el darrer terç, indubtablement el més interessant per escaure's precisament en aquella època l'inici de canvis pregonos en la indústria cotonera i la seva competència amb la indústria de la llana, encara agremiada. Si afegim a aquests informes les dades del Catastre de 1765 (únic conservat de la segona meitat del segle) i del Cens de Floridablanca de 1787, tindrem un material bàsic de periodicitat aproximadament decenal, que ens permetrà seguir d'aprop l'evolució general, econòmica i demogràfica, d'Igualada i la seva comarca immediata durant la segona meitat del segle XVIII.

La documentació referent al segle XIX, tot i ésser més abundosa, presenta també nombroses dificultats, la més important de les quals ha estat la discontinuïtat de les informacions. Pel que fa a la primera meitat del segle hem pogut disposar de materials corresponents a la immediata postguerra de 1814, especialment referits a les destruccions ocasionades a la indústria durant les ocupacions franceses, i també alguns informes sobre la situació industrial de l'any 1824. La resta de documentació és totalment inconnexa fins a 1850.

Per a la segona meitat del segle el panorama és menys desencoratjador, ja que ens hem pogut servir de les dades contingudes en els llibres de la Matricula Industrial. Aquesta font, tot i ésser plenament fiable, presenta però la notable dificultat de no haver pogut trobar la documentació referida a diversos anys, la qual cosa impossibilita l'elaboració de sèries completes precisament en etapes decisives en l'evolució de la indústria cotonera. Concretament, manca la documentació dels anys 1850 al 1852 (3 anys), 1856 al 1867 (12 anys), 1880, 1888-1889, i 1895 al 1898 (4 anys).

Pel que fa a la documentació corresponent al segle XVIII i primers anys del XIX, i de cara a establir-ne el grau de fiabilitat, hem de tenir present que cada un dels informes va ésser redactat atenent a una finalitat específica, ja sigui per obtenir beneficis econòmics o polítics, amb la consegüent exageració de determinades dades, ja sigui atenent a una finalitat fiscal, en el qual cas l'ocultació serà la nota predominant. En aquest sentit, l'informe de 1779 ofereix un clar exemple d'exageració, especialment en aquelles dades que, com el total de població, eren essencials per aconseguir la reforma del règim municipal que hom pretenia.³ En canvi, en el Cens de 1797 hi podem detectar una tendència notòria a l'ocultació, en aquest cas en la producció industrial, mentre que el nombre d'habitants assenyala un creixement raonable. Afortunadament, al costat d'aquest cens, posseïm els tres informes anuals, de 1797, 1798 i 1799, a través dels quals hem pogut procedir a la rectificació de les dades dubtoses.⁴

Al marge d'aquests problemes generals, ha sorgit la dificultat d'obtenir resultats de conjunt suficientment homologables, derivada de la diversitat de criteris amb que varen ésser redactats cada un d'aquests informes. En aquest aspecte, els principals inconvenients s'han presentat en el camp de les mesures (p. e., les produccions fabrils són calculades indistintament en canes catalanes o pel nombre de peces, sense especificar-ne les mides), en la presentació de totals de producció entre factors no homologables (p. e., presentació del total de peces sumant les de lli i cotó), o en la manca de quantificació d'alguns apartats, la qual cosa dificulta en gran manera la construcció de sèries completes. Aquestes deficiències hem intentat compensar-les a través de les dades complementàries proporcionades pels Registres d'Actes i els lligalls de l'Arxiu Municipal, i amb altres tipus de documentació dispersa. No

sempre ha estat possible, però, complementar adequadament la documentació; en aquests casos, i en els que alguna dada apareixia com a notoriament aberrant, hem preferit abstenir-nos de fer servir la informació.

I. INFRAESTRUCTURA ECONÒMICA

L'evolució històrica de la indústria igualadina està marcada per un fet transcendental, sobradament conegut: a mitjans segle XIX, moment en que arreu de Catalunya es consolida definitivament la mecanització de la indústria cotonera, a Igualada aquesta mateixa indústria mostra la seva incapacitat d'adaptar-se a les noves tècniques, i el seu anquilosament i posterior davallada portà com a conseqüència un estancament general de la població.⁵ Tractem d'interrogar-nos, en aquest estudi, sobre les causes properes i remotes que feren possible primer un creixement industrial espectacular i que després desembocaren en un irreversible fracàs.

Seguint l'esquema que hem donat al començament, intentarem procedir amb ordre. Això ens portarà a remontar l'estudi a èpoques molt reculades, en algun cas fins a finals del segle XVI; ho creiem necessari a fi d'evitar caure en una repetició servil de les explicacions formulades des de sempre, que si bé no són errònies, parteixen de supòsits en alguns casos fatalistes, som si tothom s'hagués confabulat per fet inviable el futur industrial l'Igualada.

En aquest sentit, per exemple, només cal citar el cas de la comunicació ferroviària, atribuïda indistintament a l'afany de lucre de l'empresa constructora de beneficiar-se de les subvencions a tant per quilòmetre de via construïda per part del govern, o a la malvolença dels industrials de Manresa d'atreure's el ramal del ferrocarril en detriment d'Igualada, o a la badoqueria de l'Ajuntament d'aquella època.^{5 bis}

El mateix podríem dir de l'incendi, intencionat o no, l'any 1847, de la fàbrica «Vila, Subirats y Cia.» (el «Vapor Cremat»), fet realment lamentable i de fortes repercussions en la Igualada de l'època, del qual, però, se n'ha fet paradigma de les desgràcies que es van abatre sobre la població, sense tenir en compte que, cas d'haver-se inaugurat aquesta fàbrica, segurament també hauria portat una existència precària degut a la manca de carbó, com d'altres fàbriques accionades per vapor existents a Igualada.

Hom no ha tingut en compte que les condicions per a fer viable la industrialització no s'improvitzen, sinó que són fruit d'un llarg procés d'adequació dels recursos disponibles a les exigències que a cada nova etapa plantejava la indústria, i certament a Igualada, el problema no sorgí de la improvisació, ni de tal o qual fracàs aïllat, per important que fos, ja que en l'hipotètic cas

que s'hagués realitzat la unió ferroviària en el primer intent, aquest fet, sense l'existència d'una forta base industrial prèvia, no hauria condicionat, per ell sol, el naixement de la indústria. Els casos de Cervera i Calaf, per citar exemples propers, així ho demostraren.

L'aspecte realment transcendent, i que presenta un gran interès per a l'historiador, és l'estudi del procés que a llarg de dos-cents anys contribuï a crear les bases d'una infraestructura industrial coherent i adequada a les necessitats plantejades, fins que exhaurí totalment els recursos disponibles, i com les limitacions de l'àrea geogràfica en que està assentada la població foren en darrer terme determinants, i condicionaren directament el seu fracàs.

La dinàmica dels recursos comarcals

Un mínim aprofundiment en les característiques fonamentals de les indústries radicades a Igualada durant els segles XVII i XVIII, especialment la fabricació de draps de llana i la indústria d'adobar pells, de seguida posa de manifest la situació de dependència en que estaven, per al seu funcionament normal, respecte a un conjunt de recursos que havien d'ésser cercats a fora de la població.

És interessant veure de quina manera aquestes indústries aconseguiren de superar les dificultats que el seu mateix creixement anava plantejant i tendiren a satisfer les seves necessitats amb els recursos disponibles en la zona immediata a la població i en la comarca propera.

La situació d'Igualada en el centre de la Conca d'Òdena, punt d'atracció natural sobre les poblacions de la rodalia i centre de les comunicacions entre elles, ha condicionat indubtablement el seu desenvolupament en tots els ordres i ha afavorit la seva conversió en capital indiscutible de la comarca. La relació d'Igualada amb les poblacions properes venia dictada tant per la seva condició de mercat d'intercanvi comarcal, com pel seu accentuat predomini comercial i industrial. Sense perdre aquest caire, però, a partir del moment en que el progrés industrial d'Igualada exhaurí els recursos naturals i humans propis, hom començà a abocar-se sobre els recursos disponibles en la comarca immediata, amb la qual es lligaren vincles de recíproca dependència. En aquesta dinàmica d'utilització dels recursos comarcals podem establir tres aspectes fonamentals: l'aprofitament dels caudals d'aigua, la captació de mà d'obra i les comunicacions i transports.

La recerca de l'aigua

Des de sempre, un dels problemes més greus al qual ha hagut de fer front Igualada ha estat l'escassetesa de les disponibilitats d'aigua.⁶ La manca d'aigua, en el segle XVIII, plantejava problemes fins i tot en els usos domèstics, éssent

un factor d'insalubritat pels habitants.⁷ Concretament, l'any 1770 solament hi havien tres fonts públiques i un reduït nombre de pous.⁸

No ens ha d'estranyar, doncs, que les dues indústries més importants radicades a Igualada —la de la llana i la de la pell—, caracteritzades per un elevat consum d'aigua, es veiessin obligades a adoptar solucions dràstiques que els hi permetessin sobreviure, per difícils i costoses que fossin.

En la indústria drapera, controlada pel gremi de *paraires*, la recerca de solucions per afrontar la carestia d'aigua es remunta als mateixos inicis de la indústria. Concretament, l'any 1394 els *paraires* ja volien traslladar els seus obradors fora de la vila.^{8 bis}

No fou, però, fins a mitjan segle XVII que es donaren passos concrets en aquest sentit. En aquest cas, hom ja no s'acontentà amb un aprofitament del caudal del riu Anoia al seu pas per la vila, excessivament reduït i sotmés a fortes variacions estacionals, sinó que preferí portar a batanar les seves peces de llana a la zona de Capellades i Carme, llocs que si bé plantejaven nombrosos inconvenients de transport, amb el consegüent encariment dels costos de producció, oferien com a contrapartida avantatges considerables, la primera i fonamental una quantitat d'aigua suficient, i en segon lloc, la possibilitat d'aprofitar les instal·lacions dels molins drapers ja existents en aquelles poblacions.

Fins a l'any 1648 s'utilitzaren els molins drapers de Capellades, però en sorgir un conflicte sobre les taxes que es produïen durant l'operació del batanat, el gremi de *paraires* va decidir portar els seus draps als molins de Carme i de la Torre de Claramunt. Més endavant, l'any 1671, fou el mateix gremi de *paraires* qui, amb els seus propis diners, edificà un molí draper amb dos batans en el terme de la Torre de Claramunt per a l'us dels seus agremiats.⁹

Aquesta complementaritat entre la indústria drapera d'Igualada i les aigües i els molins drapers de la zona de Carme apareix documentada d'una manera permanent, indicatiu clar de que, malgrat les dificultats que comportava, hom havia trobat una solució suficientment adequada als problemes plantejats.

Durant el segle XVIII ja no serà el gremi de *paraires*, com a corporació, sino els fabricants d'Igualada, particularment, els qui edificaran molins drapers en la mateixa zona,¹⁰ i encara, en el segle XIX, en el moment de cercar fonts d'energia hidràulica que permetessin iniciar la mecanització de la indústria cotonera, els fabricants igualadins acudirán també a aquesta zona, encara que, en aquest cas, els caudals d'aigua disponibles es mostraren totalment insuficients com a font d'energia que permetés escometre amb èxit la inexcusable reconversió de l'utilitatge manual al mecànic.¹¹ Havia arribat l'hora de les grans conques fluvials —Llobregat, Ter i Cardener— i això comportà

una remodelació de les zones de predomini de la indústria cotonera de la qual Igualada i la seva comarca fou una de les víctimes.¹²

Pel que fa a les indústries de la pell, durant la primera meitat del segle XVIII les *adoberies* encara estaven situades dintre del recinte emmurallat, precisament en el carrer contigu a la muralla, el llenç exterior de la qual, de cara a migdia, era utilitzat per posar a assecar les peces.¹³ En quant a les necessitats d'aigua, eren utilitzats els pous existents en aquell sector.¹⁴

Aquest emplaçament, però, degué començar a plantejar seriosos inconvenients a mitjan segle XVIII, moment en que el desvetllament econòmic conseqüència del canvi de conjuntura repercutí sobre la demanda. Ignorem els tempteigs que hom portà a terme per tal de fer front a la nova situació. Ara bé, del que no hi ha dubte és que l'any 1765 les adoberies havien començat a ésser traslladades de l'interior del nucli urbà als ravals de la vila, prop d'un rec alimentat amb les aigües del riu Anoia, i juntament amb les instal·lacions de la indústria tintorera formaven un embrió de zona industrial citat en el Catastre de 1765 sota la denominació de les «Immediaciones de las Adoberías y Tintes».¹⁵

No disposem de documentació que ens permeti identificar amb certesa on estaven situades aquestes noves instal·lacions. Amb tot, els avantatges del nou emplaçament són palesos. Concretament, l'informe de l'any 1770 precisa que «por el término de esta villa pasa una Azequia de un molino harinero, y de la agua de ella se riegan algunos huertos, y sirve también para algunas fábricas de tintes y cueros».¹⁶ I Francisco de Zamora, en la seva descripció d'Igualada (1787), acaba de perfilar-ne les característiques: «Vimos una fábrica de curtidos, con cuatro naves y demás oficinas, que prueba el estado de estas fábricas, que se hallan situadas en la acera de un arrabal que da al río».¹⁷

Indubtablement, aquesta nova localització de les adoberies, a part de resoldre l'angoixós problema de l'aigua per a la indústria, va tenir una enorme transcendència pel futur desenvolupament d'Igualada. Per una banda va representar un pas decisiu en la pugna per superar el recinte emmurallat que constrenyia l'expansió urbana, i per l'altra va posar els fonaments del que havia de convertir-se en un barri d'alta densitat industrial, ocupat gairebé exclusivament per les indústries de la pell, amb vigència fins a l'època actual¹⁸

La utilització de la mà d'obra comarcal: treball domiciliari, immigració i creixement demogràfic

Dintre del marc del creixement econòmic del segle XVIII, i una vegada vist com es resolgué el problema de la manca d'aigua, veritable problema de

supervivència, una altra qüestió a analitzar és la contribució de la població comarcal al desenvolupament de la indústria igualadina.

La primera constància documental de la relació entre la indústria igualadina i la mà d'obra dels pobles de la comarca es remunta a l'any 1598, moment en que el gremi de *paraires*, a causa de problemes de retribució sorgits amb les filadores de la vila, decidí donar a fer aquest treball en els pobles de la rodalia. Sembla ser que aquesta experiència no tingué continuïtat immediata i que, després d'una gestió arbitral de les autoritats municipals, es va arribar a un acord entre les filadores i els dirigents del gremi, i la filatura va tornar a realitzar-se a Igualada.¹⁹ Hom havia assajat, però, un recurs al qual podia acudir tan aviat com el desenvolupament de la indústria de la llana creés una demanda de braços superior als recursos humans d'Igualada; en aquest cas, la població camperola de la comarca quedava com a mà d'obra de reserva disponible en qualsevol moment.

La primera notícia concreta sobre el funcionament d'un sistema de treball domiciliari data de l'any 1770. Ignorem si feia gaire temps que s'havia posat en pràctica, encara que no exclouem, en absolut, la possibilitat de que el seu inici es remontés a mitjan segle.

Del que no hi ha dubte és que tenia un caire molt diferent del cas que hem analitzat abans; és a dir, ja no es tractava d'un recurs circumstancial, per fer front a una contingència determinada, sinó d'un sistema de treball estable i altament consolidat, i això ho podem veure tant pel nombre de persones que hi participaven com per la reiteració de les informacions que ens parlen de la seva existència.

Concretament, en l'informe de 1770, en parlar de la indústria de la llana, hom fa constar:

«Que en las fábricas de Paño, incluso los forasteros de los lugares circunvecinos donde se hila, y carda la mayor parte de la lana [que] se gasta en dichas fábricas, hay más [de] quatro mil Personas empleadas.»²⁰

La referència és, certament, poc explícita. Queda clar, però, que el treball domiciliari solament inclouïa les tasques del filat i cardat de la llana, mentre que l'operació del teixit devia executar-se totalment a Igualada. En aquesta mateixa època hi havia 20 fàbriques de draps de llana en funcionament;²¹ no sabem quin abasta cal donar a la paraula «fàbrica» en aquest moment, i del text és impossible deduir quina porció de les 4.000 persones treballava directament a les fàbriques d'Igualada i quina participava en el treball domiciliari en la rodalia.

Una informació posterior, de l'any 1779, ajuda a aclarir alguns d'aquests dubtes, encara que en nou anys puguin haver canviat alguns dels components. Concretament, hom especifica que:

«No siendo suficiente todo este Vecindario, para mantener el trabajo de tantas fábricas, como subsisten en el día, se emplea el de los lugares de la circunferencia, hasta la distancia de tres, ô quatro leguas, y se ha averiguado con toda certidumbre, que Igualada proporciona trabajo, y el mantenerse de continuo con la hilaza más de dos mil almas, que viven fuera de esta villa.»²²

Deixant de banda la retòrica, pròpia dels documents de l'època, a través dels dos textos podem arribar a establir algunes conclusions generals sobre el funcionament del sistema de treball domiciliari que tenia com a centre la indústria de la llana d'Igualada.

En primer lloc que ens trobem davant d'un cas de *putting out*, bé que rudimentari —el treball era promogut i controlat pel gremi de *paraires*—, suficientment important com per arribar a donar feina a un nombre de persones igual i superior al d'obrers que treballaven a les fàbriques d'Igualada. Tot i que el text precisa que «con toda certidumbre» la feina del filat domiciliari permetia «mantenerse de continuo» a 2.000 persones, és extremadament aventurat establir hipòtesis sobre el grau de dedicació que aquesta activitat comportava respecte a les tasques agrícoles, si afectava solament a mà d'obra femenina, si era un treball estacional, etc. Queda definitivament clar, en canvi, que almenys durante aquests anys, l'operació del teixit no entrava en l'àmbit del treball domiciliari.

La documentació de que disposem no permet, en absolut, precisar l'evolució posterior d'aquest sistema de treball a la comarca d'Igualada. Podem assegurar, això sí, que la xarxa del *putting out* no quedà circumscrita al filat de la llana i a la tutela del gremi de *paraires*, sinó que tingué una continuïtat en el filat de cotó, sota el control dels empresaris cotoners establerts a Igualada. Precisament, l'any 1779, hem documentat una protesta del gremi de *paraires* dirigida a l'Ajuntament, en la qual es queixen de no trobar filadors degut a la competència que en aquest camp els feien el cotoners.²³

Indubtablement, aquest indicatiu, encara que isolat, permet adjudicar tota una altra gamma de possibilitats al sistema de *putting out* depenent de la indústria igualadina, no solament en el camp de l'aprofitament dels recursos comarcals, sinó també com a font d'acumulació primitiva de capitals per part de la neixent indústria cotonera, aspectes sobre els quals no ens atrevim a formular hipòtesis per manca absoluta de documentació posterior.

Caldria establir, finalment, els límits de l'àrea geogràfica de dispersió del treball domiciliari. En aquest camp, però, la vaguetat de la informació és total. En el document que hem reproduït es parla d'una distància de «tres ô quatro leguas» entorn d'Igualada. Del conjunt de localitats compreses dintre d'aquesta zona, que ens aventurem a fixar aproximadament entre

15 i 20 quilòmetres (1 «legua»=5,572 quilòmetres), n'hi ha algunes íntimament relacionades amb Igualada per la seva mateixa proximitat (Vilanova del Camí, L'Espelt, Odena i Montbui) i d'altres com La Pobla de Claramunt, Capellades i Carme, amb les quals ja existia una forta interconnexió en el terreny industrial, com hem pogut veure en l'apartat anterior.

De cara a precisar l'àrea on es portava a terme aquest tipus de treball, ens inclinem a suposar una major participació de les localitat del primer grup i de les seves rodalies,²⁴ a les quals caldria afegir també Jorba, Tous i potser d'altres més allunyades, totes elles caracteritzades pel seu fort predomini agrícola, mentre que en la zona de La Pobla, Carme i Capellades, de predomini industrial, la seva intervenció en el treball domiciliari depenent de la indústria igualadina devia ésser pràcticament nulla.

Dintre d'aquesta problemàtica de l'aprofitament de la mà d'obra comarcal, hi ha un altre aspecte a analitzar: el paper d'Igualada com a centre receptor de la immigració procedent de les pobles de la comarca. L'evolució demogràfica d'Igualada durant el segle XVIII supera de molt el simple creixement vegetatiu: ²⁵

<i>Anys</i>	<i>Habitants</i>	<i>Índex de creixement (1718=100)</i>
1718	1.631	100
1768	3.100	190
1787	4.925	301
1797	6.494	398

Aquest elevat índex de creixement, molt superior al registrat en el conjunt del Principat,²⁶ té una clara correspondència amb el ritme d'envigoriment de l'activitat industrial, cosa que queda perfectament reflexada en la segona meitat del segle, època que correspon al desenvolupament de la indústria cotonera. El traspàs de població camperola als nuclis urbans industrialitzats és un dels components de l'evolució demogràfica d'aquesta època,²⁷ i en el cas d'Igualada aquest fenomen venia precedit d'una intensa relació amb els pobles de la seva rodalia, i en darrer terme, aquesta relació s'havia acrescut pel treball de filat domiciliari; la culminació natural d'aquest procés fou possiblement la immigració a Igualada dels excedents de població comarcal, al compàs de la creixent demanda de braços per part de la indústria.

No disposem de documentació que ens permeti avaluar directament la intensitat i les característiques d'aquest corrent migratori. Per tal d'establir-ne la magnitud ens haurem de servir, doncs, de fonts indirectes. Un primer pas indicador en aquest sentit creiem que pot ésser establir les característiques econòmiques i demogràfiques dels pobles de la comarca, lògicament el focus principal de procedència de la immigració.

Durant la segona meitat del segle XVIII la comarca d'Igualada presentava dues realitats plenament diferenciades. Si tracem una línia imaginària centrada a Igualada que parteixi la comarca de nord a sud, ens trobem que la zona occidental, amb els pobles de Rubió, Jorba, Clariana, L'Espelt, Tous i Miralles, està dedicada gairebé exclusivament a l'agricultura, mentre que la zona oriental, amb les poblacions de Vilanova del Camí, Odena, Montbui, La Pobla, Carme, La Torre de Claramunt i Capellades, és preferentment industrial.

La descripció de les activitats econòmiques de cada una d'aquestes poblacions en el Cens de Floridablanca²⁸ delimita clarament el predomini agrícola o industrial de cada una d'aquestes zones. Concretament, d'un total de 135 fabricants documentats en la comarca,²⁹ tots estan situats en les poblacions de la zona oriental, i encara podem advertir, dintre d'aquesta mateixa zona, un radical predomini industrial en el triangle format per les poblacions de Carme, Capellades, La Pobla de Claramunt i la Torra, beneficiat pels caudals del riu Anoia i dels seus afluents, que sumen un total de 127 fabricants, dedicats a la indústria de la llana i del cotó, i especialment a la indústria paperera, de la qual formen un dels nuclis de producció més importants i prestigiosos de Catalunya.³⁰ Altrament, ja hem vist també el grau de complementarietat entre aquestes poblacions i la indústria igualadina.

Aquesta diferenciació econòmica entre les dues zones de la comarca té una clara correspondència en el terreny demogràfic:³¹

<i>Zona Occidental</i>	1718	1787	<i>Index de creixement (1718=100)</i>
Clariana	70	92	131
Copons	186	468	251
L'Espelt	49	18	36
Jorba	226	168	74
Miralles	92	128	139
Rubió	233	232	99
Tous	350	256	73
<i>Zona Oriental</i>	1718	1787	(1718=100)
Capellades	487	2.247	461
Carme	259	642	247
Castellolí	156	223	142
La Pobla de Claramunt	353	987	279
La Torre de Claramunt	103	315	305
Montbui	230	325	141
Odena	309	352	113
Vallbona	185	243	131
Vilanova del Camí	64	291	454

D'aquestes xifres es desprèn que mentre la zona occidental de la comarca acusa una pèrdua d'habitants en quatre poblacions, i en la resta presenta uns índex de creixement reduïts (deixant de banda la vila de Copons),³² la zona oriental presenta un saldo plenament positiu en totes les poblacions, entre les quals destaquen els elevats índex de Capellades, La Torre de Claramunt, La Pobla de Claramunt i Carme, tots ells, com sabem, centres fortament industrialitzats, i per tant nuclis, també, d'atracció de mà d'obra immigrada. El fort creixement de Vilanova del Camí cal atribuir-lo directament als beneficis derivats de la seva proximitat a Igualada.

Sobre el paper, almenys, han quedat definits els nuclis potencials de procedència del corrent migratori en direcció a Igualada, que a partir d'aquesta època començarà a donar origen a un cas de macrocefàlia comarcal.³³ La precisió exacta de tots els aspectes del fenomen migratori planteja nombrosos problemes, tant de fons com de mètode, que desborden totalment els límits d'aquest estudi. Provisionalment, però, podem confirmar, de manera indicativa, la participació en el corrent migratori no solament dels habitants de localitats de la zona occidental de la comarca, com Jorba, L'Espelt, Rubió i Tous, sinó també de la zona oriental, com Òdena (el focus més important), Montbui, Vilanova del Camí, Carme i Capellades i encara de zones més allunyades (Montmaneu, Sta. Coloma de Queralt, La Llacuna, etc.), i també de procedència extracomarcal (Manresa, Olesa de Montserrat, Esparraguera, St. Sadurní d'Anoia i Barcelona). En les procedències extracomarcals hem pogut advertir un predomini de la mà d'obra qualificada, i en alguns casos una clara especialització en els individus procedents d'una mateixa localitat; aquest és el cas dels procedents d'Olesa de Montserrat, tots ells teixidors de llana. En canvi, en les procedències comarcals predomina el peonatge agrícola.³⁴

En el segle XIX el corrent migratori adquirí una creixent importància, fenomen comú a tots els centres industrials del Principat.³⁵ La demografia igualadina, fins al colapse industrial del decenni de 1850, es nodrí profundament de la immigració.³⁶

Aquest creixement demogràfic, encara que menys espectacular que el del segle XVIII, és també molt important i ve a confirmar l'augment del pes específic de la població igualadina respecte a la del conjunt comarcal. Aquest fet queda palès a través de l'evolució demogràfica del conjunt comarcal, respecte al qual la població d'Igualada passà a ésser d'un 23,70 % el 1787 a un 31,30 % el 1857, en el moment de màxim esplendor demogràfic de la capital comarcal.³⁷

<i>Anys</i>	<i>Habitants</i>	<i>Index de creixement (1797=100)</i>
1797	6.494	100
1812	7.295	112
1819	9.000	138
1830	11.043	170
1838	12.779	196
1857	14.000	215
1860	11.896	183
1877	11.879	182
1887	10.201	157
1897	10.419	160
1900	10.442	160

Això no vol dir, però, que aquest creixement de la població d'Igualada es fes, en aquest cas, com en la segona meitat del segle XVIII, a expenses dels pobles de la comarca; que això no fou així, ho demostra el fet que durant el segle XIX el conjunt de la població comarcal presenta també un saldo netament positiu en tots els seus apartats, degut segurament a la prosperitat agrícola d'aquesta època. Concretament, la demografia de la comarca, sense Igualada, passà de 15.883 habitants de l'any 1787 a 30.730 el 1857, és a dir, pròpiament doblà la població. L'evolució és la següent:³⁸

<i>Zona occidental</i>	<i>1787</i>	<i>1830</i>	<i>1857</i>
Clariana	92	115	—
Copons	468	707	760
L'Espelt	18	20	—
Jorba	168	365	584
Miralles	128	60	353
Rubió	232	179	402
Tous	256	—	931

<i>Zona oriental</i>	<i>1787</i>	<i>1830</i>	<i>1857</i>
Capellades	2.247	2.228	3.066
Carme	642	381	1.244
Castellolí	223	358	780
La Pobla de Claramunt	987	1.169	1.279
La Torre de Claramunt	315	332	794
Montbui	325	522	646
Òdena	352	740	1.252
Vallbona	243	319	689
Vilanova del Camí	291	657	792

Aquestes xifres ajuden a precisar, ni que sigui per via negativa, la procedència de la immigració que conflú a Igualada durant el segle XIX. Efectivament, en aquest cas és impossible establir el paralelisme entre creixement demogràfic d'Igualada i decreixement comarcal, ja que si bé encara entre 1787 i 1830 pot detectarse un descens notable en algunes poblacions, com Miralles, Rubió i Carme, entre 1830 i 1857 el saldo és netament positiu en totes les poblacions, fins i tot en les de la zona occidental. Aquest fet ve a confirmar, doncs, l'existència d'un cada vegada més important contingent d'immigració d'origen extracomarcal, tendència ja esbossada en el segle XVIII,³⁹ i que en el segle XIX degué convertir-se en predominant. En concret, el pes de la immigració en el creixement demogràfic d'Igualada fins a 1838 fou el següent: ⁴⁰

<i>Període</i>	<i>Creixement vegetatiu</i>	<i>Immigració</i>	<i>Creixement absolut</i>
1812-1819	705	1.000	1.705
1820-1830	1.723	320	2.043
1831-1838	715	1.021	1.736

La població igualadina arribà al seu zenit l'any 1857, amb 14.000 habitants. En aquell moment, però, ja mostrava símptomes de devallada. En aquesta mateixa data, i seguint una corba ideal de creixement vegetatiu, els 14.000 habitants s'haurien d'haver ultrapassat amb altres 304.⁴¹ A partir d'aquí, la demografia igualadina es veu arrossegada per la crisi de la indústria cotonera. En tres anys, entre 1857 i 1860, perd 2.104 habitants nets, quantitat que cal elevar a 3.300 si hi afegim el volum del creixement vegetatiu, i d'aquest trauma ja no se'n referà durant tot el segle XIX. La xifra dels 14.000 habitants de l'any 1857 no serà superada fins a l'any 1936, amb 15.490 habitants.⁴² Entre aquestes dues dates, gairebé un segle d'estancament econòmic i demogràfic com a conseqüència de la incapacitat de la indústria cotonera de traspasar les fronteres de la mecanització.

Comunicacions i transports

L'excel·lent situació d'Igualada al peu de la ruta principal d'enllaç entre Barcelona i la resta de la península ha estat indubtablement un dels factors principals en el desenvolupament de la població en tots els ordres. Els beneficis d'aquesta localització han estat encara més transcendents pel fet que perpendicularment a aquesta carretera principal hi ha la ruta secundària que, des del Pirineu, passant per Vic i Manresa, porta fins al Camp de Tarragona, i que durant el segle XVIII encara es creuava amb la principal a l'interior del nucli urbà.

D'aquesta manera Igualada es convertí, des dels seus inicis, en un nus fonamental de comunicacions, que la posaven en contacte tant amb l'Espanya interior com amb el litoral, amb una gran facilitat per a la recepció de matèries primes i per a l'expedició de productes manufacturats. D'altra banda, l'esquarterament de la comarca per aquestes vies de comunicació permetia una unió eficaç, a través de connexions secundàries, de les poblacions de la rodalia entre si i amb la capital comarcal, des d'on el tràfic de mercaderies i viatgers era canalitzat en totes direccions.

És impensable que sense aquesta facilitat en les comunicacions s'hagués pogut portar a terme amb èxit el desplegament d'Igualada sobre la comarca a la recerca dels recursos que l'hi eren indispensables per a propiciar el seu desenvolupament industrial. El tràfic de productes industrials era constant en totes direccions, i concretament l'any 1779, «para dar salida á las continuas tareas de tantas fabricas, hay en la villa treinta y dos carros, el que menos con quatro mulas, y estan en incesante egercicio».⁴³

Aquests carros realitzaven el transport regular de les mercaderies igualadines i de les procedents dels pobles de la comarca cap a Barcelona i també cap a la resta de la península,⁴⁴ encara que, possiblement, en aquesta direcció, les mercaderies igualadines devien ésser també confiades a l'important grup de traginers de Copons, els quals mantenien un actiu comerç amb tota la península, i conexions amb Amèrica a través del port de La Coruña.⁴⁵ Les comunicacions amb Manresa, Vic i les poblacions del Camp de Tarragona devien tenir un caire molt modest; no hem trobat cap referència sobre aquesta ruta.

Concretant-nos en la ruta entre Igualada i el litoral mediterrani⁴⁶ hem pogut documentar el funcionament aproximat del circuit del transport, en el qual hom cercava una complementarietat de les mercaderies entre els viatges d'anada i tornada, a fi d'evitar dintre del possible els acarreus sense càrrega, per tal d'abaratir els costos del transport.

En aquest sistema, els carros sortien d'Igualada carregats amb teixits de llana i cotó, sola, sabates, barrets i draps de llana destinats a ésser batanats a la zona de Carme; a La Pobla i Capellades deixaven part de la càrrega, la qual era substituïda per paper i nous teixits de llana i cotó, i seguien el viatge fins al seu destí. En el viatge de tornada portaven llana i cotó en brut, matèries primes per a la fabricació de paper, productes per a l'adob de les pells (escorça de pi, d'alzina i sumac), cuiros i d'altres articles de consum; a Capellades i La Pobla deixaven part de la càrrega i recollien els draps batanats.⁴⁷

Sense entrar en especulacions sobre altres possibles punts de càrrega i descàrrega al llarg del trajecte, que segurament existien, aquest circuit de transport se'ns presenta com altament racionalitzat i tendent a un apro

fitament integral dels reduïts medis de transport disponibles en aquella època. A través de l'anàlisi d'aquest circuit haurem pogut advertir també, en la vessant referida al transport, un nou aspecte de la complementarietat existent entre la indústria igualadina i les instal·lacions draperes de la zona de Carme i Capellades.

Amb el temps, aquest circuit de transport degué arribar a un tan elevat grau de consolidació en la canalització del tràfic comercial i en la creació de forts vincles de dependència entre cada un dels punts del trajecte, que en ple segle XIX, l'any 1859, en plantejarse la possibilitat d'enllaçar ferroviàriament Igualada amb la línia de Barcelona a Saragossa, per Rajadell, l'Ajuntament va rebutjar la proposta per considerar «que atendida la posición de esta respecto á las otras poblaciones con quienes le conviene estar en relación, no le traería utilidad alguna, antes le perjudicaría».⁴⁸ Aquesta singular negativa, totalment desencertada a primera vista, molt més encara si tenim en compte que en aquells moments la indústria cotonera igualadina ja acusava fortament les dificultats en l'aprovisionament de carbó des del port de Barcelona que l'hi permetés instal·lar màquines de vapor, té una explicació racional en el fet que el ramal d'unió ferroviària proposat tenia el seu recorregut per una zona gairebé despoblada de la comarca, la qual cosa representava la dislocació total d'unes relacions i d'un tràfic comercial i industrial que havia demostrat des de feia molts anys els seus avantatges.

Els esforços d'Igualada s'encaminaren resoltament a fer possible una unió ferroviària que seguís el circuit els bons resultats del qual no oferien dubtes, i que representés un enllaç, a través de Capellades i Sant Sadurní d'Anoia, amb les línies de la costa, per tal de facilitar l'embarcament de les mercaderies igualadines i dels pobles de la comarca en els ports de Barcelona i Tarragona i a la platja de Vilanova i la Geltrú.⁴⁹

En aquest sentit, en fer-se una consulta, l'any 1860, sobre les preferències de cada lloc davant de dos projectes de traçat ferroviari (de Tarragona a Barcelona, o de Tarragona a Martorell), l'Ajuntament contestà que «atendiendo a lo que aconseja el bien general y el particular de esta villa, por la facilidad de poder realizar el proyecto de un ramal de la misma á S. Saturnino de Noya, acordó informar en favor del trazado de Martorell a Tarragona».⁵⁰ A finals de 1861 semblava que finalment s'haguessin d'iniciar les obres en aquest ramal ferroviari, aprofitant la mà d'obra en atur forçós:

«En vista de que por razón de [la] subida [del] precio del algodón es probable que muchos operarios sean despedidos de las fabricas por falta de trabajo, y, que queden reducidos á la miseria, á fin de que se pueda abrir una obra publica en que poder ocuparlos, se acuerda rogar al Excmo. Sr. Gobernador [...] se pueda luego dar principio a la construcción del ferrocarril en proyecto desde ésta a S. Sadurní.»⁵¹

L'inici de les obres, però, s' anava demorant, tot i que l'Ajuntament havia aconseguit interessar en el projecte a Pascual Madoz, el qual, per les seves gestions a favor de la realització, fou nomenat Fill Adoptiu d'Igualada.⁵² Queda clar que aquest era l'únic projecte que interessava realment als igualadins. Així, l'any 1862, en plena crisi de la indústria cotonera provocada per la guerra de secessió americana, l'Ajuntament, aconsellat per Madoz, rebutjà una nova possibilitat d'unió ferroviària, aquesta vegada amb Calaf, en la qual s'haurien ocupat els obrers aturats:

«En concepto alguno se apoyase el Tranguay [sic] de esta á Calaf, por poder embarazar el proyectado carril desde esta á S. Sadurní.»⁵³

El mateix Madoz, l'any 1863, pronuncià un discurs al Congrés de Diputats en favor del projecte,⁵⁴ i l'any 1864 l'obra fou inclosa en un avantprojecte de xarxes ferroviàries redactat per una Comissió Parlamentària i per la «Junta Consultiva de Caminos, Canales y Puertos».⁵⁵ Les obres varen ésser finalment començades l'any 1865, però dissortadament varen paralitzar-se arrel del canvi de règim de 1868, i el projecte fou definitivament abandonat l'any 1881,⁵⁶ tot i que encara l'any 1873 hom confiava positivament en la seva realització.⁵⁷

Encara l'any 1881 fou redactat un nou projecte d'unió ferroviària, aquesta vegada entre Barcelona i Igualada, passant per Sant Cugat, Rubí, Abrera, Esparraguera, El Bruc, La Guardia, Castellolí, Òdena, la Pobla de Claramunt i Vilanova del Camí, el qual tindria una continuació en direcció a Valls i Agramunt, però tampoc no es posà en pràctica.⁵⁸

La comunicació ferroviària perdurà fins a l'any 1893, en que, finalment, s'inaugurà la línia entre Igualada i Martorell del Ferrocarril Central Català.⁵⁹

Durant tots aquests anys de vacil·lacions i de fracassos, la indústria igualadina havia quedat reduïda a la impotència, i s'havia hagut de refugiar en el rudimentari sistema de transport per carro. Certament, en el decenni de 1850 hom havia intentat suplir la comunicació amb aquest medi de transport. A part dels carreters que feien els acarreus dintre la població, el transport a llarga distància presenta la següent situació:

<i>Anys</i>	<i>Traginers</i>	<i>Cavalleries</i>
1853	40	100
1854	39	101
1855	38	94

Font: Matricules Industrials dels anys respectius.

Tot fou endebades, però; una bona xarxa de comunicacions i un gran desplegament de carros es mostraren totalment insuficients i inadequats per transportar el carbó que havia esdevingut vital pel funcionament normal de les fàbriques. Els costos del transport no feien rentable la seva utilització. El desplegament realitzat aviat esdevingué també regressiu:

<i>Anys</i>	<i>Traginers</i>	<i>Cavalleries</i>
1868	22	39
1869	18	27
1872	13	19
1873	13	15
1874	13	15
1875	11	14
1876	10	11
1877	9	11

Font: Matricules Industrials dels anys respectius.

La davallada del transport és paral·lela a la davallada de la població en tots els ordres. Com la resta de recursos movilitzats en els moments de màxim esplendor econòmic, en aquest cas també resultà insuficient per resoldre en última instància els problemes plantejats.

Tota una infraestructura edificada al llarg de dos-cents anys, superant incomputables dificultats i cercant els recursos necessaris en cada moment, per costosa que fos la seva captació, s'havia mostrat inadequada en el moment crucial d'afrontar el veritable procés d'industrialització.

II. LES TRANSFORMACIONS INDUSTRIALS

L'època de les dificultats

El període que va de 1797 a 1830 fou crucial per a la indústria igualadina, com ho fou també per a la resta de Catalunya. El bloqueig anglès de l'Atlàntic repercutí desfavorablement en totes les activitats industrials⁶⁰ i a Igualada el panorama de l'any 1799 era realment desolat:

«La actual guerra con en Inglés ha desmejorado tanto las fabricas de paños, curtidos y algodón como que en el año 1797 se contaban corrientes 60 telares de Paños, y en el día solo andan 40; se miraban en el mismo año 200 telares corrientes de Algodón y Lino, y en el día solo 30 y no de continuo movimiento: se curtian 13.800 piezas de suela, y

en el día solo unas 3.400 piezas: se componian 29.800 cordobanes, y en el día la cuarta parte de estos [...]. La misma escasez y falta de movimiento se esta experimentando en las demás fabricas como son las de sombreros y otras que no hace mención este plan.»⁶¹

El final de la contesa no va representar una millora de la situació a llarg terme, ja que a partir de 1804 eren represes les hostilitats, i en aquest cas la paralització del comerç amb Amèrica i la posterior pèrdua de les colònies, mercat que absorbia les dues terceres parts de la producció tèxtil catalana, deixarà sentir els seus efectes fins a finals de la dècada dels anys vint.⁶² Les conseqüències d'aquest llarg període de crisi van marcar profundament la economia igualadina.

Concretament, en vigílies de la guerra del francès, les indústries estaven totalment paralitzades. El 8 de març de 1808 el rector de Sta. Maria demanava a l'Ajuntament que posés en pràctica mesures urgents per tal de «dar que trabajar á los Pobres vecinos para su subsistencia atendido el despacho universal que se ha executado de los trabajadores de las fabricas de esta Villa.»⁶³

La guerra de 1808-1814 va consumir la desfeta industrial, no solament per les destruccions d'edificis i d'utilitatge fabril,⁶⁴ sinó també per la invasió de gèneres francesos i anglesos que va produir-se durant el seu transcurs; ⁶⁵ tot plegat influiria decisivament a l'hora d'intentar reprendre l'activitat industrial. La importància del contraban com a greu impediment per a la normalització industrial queda plenament reflexada en una queixa que els fabricants igualadins dirigiren a la Junta de Comerç de Barcelona a finals de 1814, en la qual hom preconitza, al mateix temps, un règim aranzelari més sever:

«La lastimosa paralisis que padece en el día la industria, como que estan experimentando sus funestos efectos, [...] creen que su causa principal es la abundancia de manufacturas extrangeras con que se halla inundada la España, la qual priva á nuestras Fabricas del consumo de las propias, pues bien sea que se introducen aquellas fraudulentamente ó pagando los derechos correspondientes, como estos son tan moderados, atendido el bajo precio de los Aranceles sobre que se arreglan, de todos modos resulta que la baratura proporciona a las mismas la preferencia en el consumo.»⁶⁶

L'entrada de gèneres estrangers es converí en un mal endèmic d'aquests anys, i encara el contraban hagué d'experimentar una nova època daurada durant l'ocupació francesa de 1823 a 1827.⁶⁷ Com a ressò de les autoritzades protestes dels prohoms de Catalunya, els fabricants d'Igualada repetiren les

seves queixes. Concretament, els fabricants de draps de llana deien que el mitjà més urgent per aturar la decadència «seria el que se privase enteramente en el Reyno la escandalosa introducción de paños extrangeros que siempre se ha experimentado». Segons els cotoners, les seves indústries «estan preparadas para trabajar mas y mucho mas, y por la falta de consumo no se trabaja, y falta para prosperar y fomentarlas que no se de entrada a ningun genero extrangero». Per la seva banda, els blanquers deien que les seves fàbriques estaven en crisi «por que cuando entran generos extrangeros de las mismas clases, son pocos los generos que se benden y es forzoso en estos casos de parar quasi la fabricación.»⁶⁸

Aquesta unanimitat en els tres pilars fonamentals de la indústria igualadina posa de manifest fins a quin punt era greu i general el problema plantejat pel contraban durant aquests anys i les funestes conseqüències que comportava, les quals s'afegiren a la penúria generalitzada després d'una època plena de convulsions. Aquest conjunt de dificultats influïren sobre cada una de les indústries d'una manera desigual. Algunes quedaren malmeses definitivament; d'altres podran refer-se lentament. L'empremta d'aquest llarg període de crisi, però, quedarà profundament marcada en totes elles. S'havia trencat la marxa ascendent en tots els ordres del darrer terç del segle XVIII, i les més afortunades no recuperaran l'impuls perdut fins després de 1830.

El primer relleu industrial

L'expansió econòmica del darrer terç del segle XVIII havia donat peu a la florida de noves activitats en tots els camps, al marge dels tres sectors fonamentals de la llana, el cotó i la pell. Algunes simplement produïen pel consum local, però d'altres fabricaven ja pel mercat exterior i fins i tot algunes produccions eren exportades a Amèrica.

Entre les primeres hi havia dues fàbriques de sabó, creades poc abans de l'any 1779, i que en el moment de màxim esplendor, a part del consum local, enviaven la seva producció a diversos llocs del Principat. L'any 1789 només en quedava una, amb 200 quintars anuals de producció.⁶⁹

La indústria de la seda havia tingut una existència precària. L'any 1753 hi havia en funcionament 18 telers que consumien 900 lliures de seda anuals, provinent de València,⁷⁰ però l'any 1770 havien deixat de funcionar. Reprenqué les seves activitats el 1779, amb 4 telers per a la fabricació de mocadors.⁷¹

En la indústria del lli l'any 1779 funcionaven 20 telers, augmentats a 26 l'any 1789, i l'any 1797 donava ocupació a 65 obrers. La seva producció era destinada al comerç exterior.⁷²

Aquestes poden ésser considerades com indústries menors, a les quals cal afegir alguns armers i destil·leries d'aiguardent. D'una major envergadura eren la fabricació d'espardenyes, sabates i barrets. L'any 1789 existien 20 espardenyers, amb una producció anual de 50.000 parells.⁷³ La fabricació de sabates, sense comptar el consum de la població, era l'any 1779 de 24.000 parells, i el nombre de sabaters passà de 40 l'any 1789 a 66 l'any 1797.⁷⁴ En els dos casos produccions importants, destinades segurament a un mercat de consum àmpli.

Menció especial mereix la fabricació de barrets. El creixement d'aquesta indústria fou ràpid i espectacular. L'any 1770 hi havien 5 fàbriques amb 80 persones ocupades, però l'any 1779 ja n'hi havien 12, amb una producció anual de 100.000 barrets, i tot i que havia declinat una mica l'any 1789 (9 fàbriques i 62.000 barrets anuals), l'any 1797 encara ocupava a 90 obrers. La importància d'aquesta indústria és indiscutible. Un dels fabricants, Manuel Montaner, fins i tot posseïa un magatzem a Madrid, que servia de centre distribuïdor a Salamanca, Valladolid, Sigüenza, Cuenca, Saragossa i Ciudad Real, i encara la producció barretera era l'única de la qual tenim constància expressa que era exportada a Amèrica.⁷⁵

Malgrat el desplegament reflexat per aquesta diversitat de fabricacions i la importància indiscutible que havien adquirit algunes d'elles, totes sucumbiren durant l'aguda crisi del primer terç del segle XIX.⁷⁶ La intensitat de la desfeta que representà per a la indústria igualadina queda perfectament palesada amb aquests exemples.

Solament sobrevisqué la indústria barretera, encara que quedà també en una situació molt precària. L'any 1824 només funcionaven 4 fàbriques, amb una producció anual de 7.000 barrets,⁷⁷ quantitat irrisòria si la comparem amb els 100.000 de l'any 1779. Aquests signes de devallada són el presagi del proper fi d'aquesta indústria. L'any 1845 solament restaven dos barreters, amb una producció anual de 400 barrets.⁷⁸

No foren solament aquestes indústries, però, les que quedaren arruinades, sinó que la crisi afectà també definitivament a la indústria de la llana, indubtablement una de les més arrelades de la població i que, com hem vist, havia posat en funcionament una complexa infraestructura industrial com a resposta a les exigències plantejades pel seu creixement. En aquest cas, també la decadència serà inevitable, i afectarà tant a l'activitat agremiada com als fabricants que des de feia temps s'havien alliberat de la tutela gremial. L'any 1845 solament funcionaven dues fàbriques, amb una producció de 145 peces l'any.⁷⁹

Les dues úniques indústries que pogueren sobreviure a aquesta crítica etapa foren la indústria cotonera i la d'adobar pells.

*La incapacitat de traspasar la frontera de la mecanització:
una crisi d'abast comarcal*

Des dels seus inicis, la indústria cotonera s'havia beneficiat de la infraestructura industrial que havien contribuït a crear les indústries tradicionals, especialment la de la llana, concretada en un complex engranatge que aprofitava tots els recursos, tant humans com materials, existents a la comarca.

Aquest fet va posar a Igualada en una situació avantatjosa per afrontar les exigències d'un principi de reconversió industrial, i efectivament, la indústria cotonera, tot i haver-se introduït tardanament, mantingué el seu ritme de creixement durant la primera meitat del segle XIX, i prengué el relleu en immillorables condicions mentre la resta d'activitats fabrils declinaven lentament, degut al conjunt de dificultats que s'anaven plantejant. La indústria cotonera igualadina, en la operació del filat, es convertia en aquells anys en la segona més important del Principat, immediatament després de Barcelona, i seguida a molta distància per Mataró i Manresa.⁸⁰

Amb tot, l'èxit innegable d'aquesta adequació a la infraestructura industrial existent, posava de manifest també el volum total i la qualitat dels recursos disponibles, més enllà dels quals tota nova exigència dictada pel creixement de la indústria presentava dificultats insalvables per a ésser escmesa satisfactoriament. Aquesta realitat es posà de manifest a partir de la dècada de 1840, quan la indústria cotonera començà a entrar en una etapa de transformacions profundes, com era la instal·lació de maquinaria moderna accionada per força hidràulica o per vapor. Davant d'aquestes exigències, els industrials igualadins solament podien disposar dels escassos caudals del riu Anoia i dels seus afluents en el sector de Capellades i Carme, en altre temps solució suficient i en la qual es recolzà bona part del progrés industrial d'Igualada, però en aquesta ocasió totalment inadequats per a un aprofitament hidràulic, d'una mà d'obra barata i d'una bona xarxa de comunicacions, però anquilosada en el transport amb carros, sistema lent i antieconòmic per a fer front al transport de carbó des del port de Barcelona.

Cap d'aquest recursos, doncs, permetia fer front d'una manera satisfactòria a les noves necessitats plantejades. A causa d'aquestes limitacions, a partir del decenni de 1850, la indústria cotonera igualadina començà a declinar, la maquinària va anar quedant antiquada, i aquesta evolució regressiva afectà decisivament el progrés de la població en tots els ordres. En tres anys, entre 1857 i 1860, Igualada perdé 3.300 habitants,⁸¹ és a dir, gairebé la meitat dels habitants que havia guanyat en 70 anys d'expansió industrial.

Advertim, però, que en aquest cas, era tota una àrea geogràfica la que sucumbia a les exigències de la mecanització, com a conseqüència de les pro-

fundes alteracions que aquest fet comportà en la distribució geogràfica de la indústria cotonera. L'evolució regressiva de la indústria en el conjunt de la comarca queda reflexada en el percentatge de fusos en funcionament entre 1850 i 1861 en relació amb la resta del Principat:

Anys	Fusos manuels (%)	Fusos mecànics (%)	Fusos totals (%)
1850	47,82	2,96	13,30
1861	51,04	2,69	3,15

Font: NADAL: *La economía española... Ob. Cit.* p. 341.

A través d'aquestes xifres queda clar que en el conjunt de la comarca d'Anoia el progrés de la mecanització, en aquesta dècada crucial, fou inexistent, i de posseir l'acumulació més important de fusos manuels de tot Catalunya l'any 1850, sense perdre aquesta primacia, passà a un lloc clarament secundari atenent al nombre total de fusos l'any 1861, i juntament amb les comarques de l'Alt Penedès i la Conca de Barberá, forma un conjunt geogràfic allunyat de les grans conques fluvials i sense sortida al mar que, en no poder resoldre adequadament el problema de la força motriu, esdevé la gran víctima de la mecanització.⁸²

Com en el cas d'Igualada, la resta de poblacions industrialitzades de la comarca acusen en la seva demografia l'evolució regressiva de la indústria cotonera, tot i que en aquest cas quedava encara el recurs de les fàbriques de paper:

	1857	1860	1877	1887	1897	1900
Capellades	3.066	3.075	2.783	2.783	2.653	2.629
Carme	1.244	1.133	1.208	1.128	824	817
La Pobla de Claramunt	1.279	1.261	1.258	1.210	1.000	1.074
La Torre de Claramunt	794	799	883	905	793	713

Font: IGLÉSIES: *L'evolució demogràfica... Ob. Cit.* p. 16.

L'estancament i la regressió són les notes predominants, i aquest fet esdevé com un contrapunt a la tendència demogràfica del segle XVIII i començaments del XIX. Ara, la zona oriental de la comarca esdevé depressiva, mentre que la zona occidental, de predomini agrícola, coneix una època d'esplendor demogràfic com a conseqüència de la prosperitat vinícola.

Els industrials igualadins, fracassades també les possibilitats de la seva zona natural de recursos, per tal de no sucumbir hauran d'emigrar a les grans conques fluvials, i els més agosarats marxaran a Barcelona, on esmerçaran els seus diners i les seves iniciatives en la creació de noves indústries. Aquest fou el cas, entre d'altres, dels germans Muntadas i de Nicolau

Tous i Soler, que intervingueren respectivament en la creació de «La España Industrial» i «La Maquinista Terrestre y Marítima».⁸³

A Igualada, solament la indústria d'adobar pells, que no va haver d'escometre la seva mecanització fins als primers anys del segle xx, mantindrà el seu ritme normal de creixement.

III. LES TRES INDÚSTRIES FONAMENTALS: TRES FORMES DIFERENTS D'ESCOMETRE LA MECANITZACIÓ

La indústria de la llana: l'anquilosament en la tradició

En la fabricació de draps de llana existia una clara simbiosi entre la cèl·lula del treball individual, presidida per la personalitat del paraire, i l'organització global de la producció, encarnada pel gremi. Les operacions que per la seva complexitat o per requerir fortes inversions escapaven a les possibilitats individuals, eren assumides pel gremi. De fet, es pot dir que totes les operacions importants eren executades corporativament.

L'acabat de les peces, com hem vist, des del segle xvii era realitzat en els batans dels molins drapers de Capellades i Carme, i posteriorment en els molins propietat del gremi instal·lats en la mateixa zona; l'operació del filat i cardat de la llana era portada a terme per compte del gremi en la xarxa de treball domiciliari de la comarca; l'assecat de les peces es feia, també, en els *estricadors* propietat del gremi.⁸⁴ Unicament l'operació del teixit, amb una gran escampadissa de telers per tota la vila,⁸⁵ i l'operació del tenyit, en les instal·lacions de la vora del riu,⁸⁶ eren portades a terme per cada *paraire*, individualment.

L'evolució d'aquesta indústria fou progressiva durant tot el segle xviii; ara bé, des de mitjans de segle podem observar ja indicis de retrocés en la vida del gremi. Tot i que continuava existint la xarxa de serveis comuns sota el control gremial, alguns *paraires*, particularment, intentaven iniciatives extragremials. Concretament, en la dècada de 1740 Segimon Borrull i Josep Torelló acudiren a la Junta General de Comerç en demanda d'exempcions i franquícies per a la fabricació de draps fins, en la qual ocupaven 19 telers, 340 tornos de filar i donaven feina a 500 persones. La Junta, després d'inspeccionar les instal·lacions, informà favorablement la petició. El Privilegi Reial, a part de la utilització de l'escut de les «Reales Armas», concedia als peticionaris, durant vuit anys, avantatges en la compra de llana en brut i franquícies en els impostos de «pontazgo y lezdas» en les seves trameses de gèneres a través de Castella, Aragó i Catalunya.⁸⁷

Un dels factors que devia estimular la desvinculació de la tutela gremial

per part dels fabricants devia ésser la necessitat de renovar la producció i incorporar noves tècniques que permetessin afrontar amb èxit la competència dels gèneres estrangers, iniciatives molt difícils de portar a terme dintre de l'estret marge de les reglamentacions gremials. Aquesta tendència a modernitzar la producció seguint els exemples estrangers havia estat preconitzada per la mateixa Junta de Comerç de Barcelona, la qual inicià una política d'ajuda a la investigació de noves tècniques, tant a través de la tramesa de pensionats per aprendre els secrets de la fabricació en els centres industrials europeus, com en la protecció dels tècnics estrangers afincats a Catalunya.⁸⁸

D'aquestes tendències de renovació tècnica en tenim exemples en la indústria drapera igualadina; en l'informe de 1779 consta que la gamma de colors dels draps havia estat aconseguida «â costa de muchas sumas gastadas con Holandeses, Ingleses y Franceses, de quienes apuraron cuantos secretos reservan para las fabricas de sus paises».⁸⁹ Eren, però, iniciatives particulars les que caminaven en aquest sentit.

Concretament, l'any 1783, Josep Jover i Galtés, fabricant de draps, acudí a la Junta General de Comerç amb una petició de que li fos concedit el privilegi de posar l'escut de les «Reales Armas» a la seva fàbrica, i el privilegi de fabricació exclussiva d'uns gèneres de la seva invenció, consistents en «textidos semejantes â los que venian de Inglaterra antes de la guerra, y habiendo hecho sus pruebas, con las Bayetas, consiguió imitarlas con bastante perfección». El Privilegi Reial reconegué els mèrits del fabricant, però no concedí el dret de fabricació exclusiva «respecto de ser estas gracias impeditivas del fomento de las manufacturas tan utiles al bien del Estado».⁹⁰

Aquesta negativa era natural en aquells moments, encara més si tenim en compte que l'any 1789 fou decretada la llibertat de fabricació, i en endavant es permeté inventar, imitar i variar els productes sense subjecció a cap mena de trava, i solament amb l'exigència de posar a les peces el nom i el domicili del fabricant.⁹¹

Dintre d'aquesta tendència a l'emancipació de la tutela gremial, però, l'aspecte més significatiu, pel volum dels capitals posat en joc, fou l'edificació per part de mestres *paraires* de molins drapers en la conca de la riera de Carme per al seu ús particular. Aquestes operacions les hem pogudes detectar per mitjà del seguiment a l'Arxiu Notarial de la contracció d'establiments emfitèutics per a usos industrials en una propietat del terme d'Orpf.⁹²

Concretament, el sistema seguit per a l'edificació de les instal·lacions industrials consistia en l'establiment emfitèutic d'una parcel·la de terra per edificar i al mateix temps l'establiment de l'ús d'aigües pel consum del molí draper. Els contractes que hem documentat són els següents:

- 23 d'abril de 1753: Establiments sobre ½ jornal de terra del terme d'Orpí per construir un molí bataner i sobre l'aprofitament d'aigües a Segimon Borrull, paraire d'Igualada.⁹³
- 10 de juny de 1765: Establiment sobre aigües del terme d'Orpí per batanar draps a Josep Antoni Lladó, paraire d'Igualada.⁹⁴
- 10 de juny de 1765: Establiment sobre ½ jornal de terra del terme d'Orpí per construir un nou molí bataner i sobre l'aprofitament d'aigües a Segimon Borrull, paraire d'Igualada.⁹⁵
- 27 de febrer de 1774: Establiment sobre aigües del terme d'Orpí per batanar draps a Segimon Borrull, paraire d'Igualada.⁹⁶

Segurament que una recerca sistemàtica en la documentació notarial aportaria nous contractes que confirmarien plenament la problemàtica que aquí deixem esbossada. Amb tot, els exemples presentats creiem que són prou il·lustratius de la tendència dels industrials drapers a cercar recursos al marge del gremi, i ho són encara més si tenim en compte que els dos paraïres que resolgueren edificar les seves pròpies instal·lacions industrials —Segimon Borrull i Josep Antoni Lladó— ja havien aconseguit anteriorment privilegis reials per als seus productes.

De fet, la decadència del gremi ja era clarament perceptible l'any 1758. En aquell moment es pot observar una progressiva desvinculació dels agremiats de les tasques comunitàries, de tal manera que les assemblees dels mestres *paraïres* deixen d'ésser anuals i les finances del gremi sofreixen una bancarrota persistent.⁹⁷

Un fet que ve a confirmar aquest panorama depressiu és la pugna que s'establí entre el gremi i la indústria cotonera per a l'aprofitament dels recursos disponibles, des del moment en que aquesta començà a establir-se a Igualada. Aquesta col·lisió d'interessos es va fer evident en l'operació del filat, la xarxa de treball domiciliari de la qual degué ésser captada ben aviat pels millors preus pegats pels cotoners. Contra aquesta interferència protestà el gremi de *paraïres* a l'Ajuntament:

«Dichas fabricas no tienen decadencia alguna, si solo se conoce que después de que se hila algodón, los fabricantes de paños no hallan hilanderos para hilar como antes.»⁹⁸

Tot i amb això, a finals del segle XVIII la indústria de la llana, agremiada i lliure, encara manté una importància indiscutible:

<i>Anys</i>	<i>Fàbriques</i>	<i>Telers</i>	<i>Obrers *</i>	<i>Peces produïdes</i>
1770	20	—	4.000	—
1779	—	83	—	—
1789	33	90	—	2.460
1797	—	60	3.200	—
1798	—	40	2.154	1.777
1799	—	40	2.130	1.777

* Suposem que en aquests càlculs hi ha inclosa la ma d'obra dedicada al filat domiciliari en els pobles de la comarca.

Font: *Els informes respectius*.

A través d'aquestes xifres podem advertir el greu retrocés de la indústria com a conseqüència de la guerra amb Anglaterra. Encara l'any 1813 el gremi va arrendar un terreny en el qual construí uns nous *estricadors*,⁹⁹ segurament a causa de la destrucció de les instal·lacions primitives durant la guerra.¹⁰⁰ Amb tot, la fabricació de draps de llana declinà rapidament en els primers decennis del segle XX, com a conseqüència de la guerra i de la crisi posterior:

«En esta Villa se hallan 24 fábricas de paños [...]. Antes de 1808 estaban las dichas fábricas en buen estado, pero desde aquella desastrosa guerra se hallan destruidas.»¹⁰¹

El propietari de les poques indústries que havien sobreviscut preferiren anar-se deslligant de la tutela gremial, i algunes ja havien instal·lat *estricadors* particulars.¹⁰² Contra aquestes desercions i contra l'intrusisme del treball lliure protestà el gremi de *paraires* a les autoritats

«pata impedir los abusos que ha introducido la muchedumbre de personas, que se han metido a fabricantes, sin saberse con que título exercen esta profesión o apoyados por el Gremio de texedores, que no ha reparado en dar título de maestro a quienes jamás han exercido este oficio. Resultando por otra parte de ello el perjuicio de que en cuantas contribuciones se imponen al Gremio de Fabricantes de paños, hayan de cargar con todo el peso de ellas los solos individuos del mismo, quedando libres de él todos los demás, que, aún no siendolo, disfrutan las mismas ganancias que rinde la fabricación.»¹⁰³

La decadència, però, afectava tant als agremiats com als industrials apartats del gremi. L'any 1824 solament existien 20 fàbriques, amb una producció anual de 700 peces de 18 canes catalanes cada una.¹⁰⁴ El gremi no desaparegué formalment, amb la liquidació dels seus bens, fins a l'any 1887,

però ja molt abans havia esdevingut una relíquia d'un passat gloriós.¹⁰⁵ L'any 1845 era tota la indústria de la llana la que estava pròxima a desaparèixer; solament existien dues fàbriques, amb una producció anual de 145 peces.¹⁰⁶

Una mostra de l'agonia d'aquesta indústria ve donada per la incapacitat dels fabricants d'escometre la reconversió a la indústria cotonera, incapacitat paral·lela a la mostrada per la indústria de la llana de Barcelona i de la resta del Principat.¹⁰⁷ Els Godó, Ortínez i Boyer continuaren treballant com a cotoners,¹⁰⁸ i Segimon Borrull reconvertí els seus molins drapers per a la fabricació de paper.¹⁰⁹ Malgrat tot, però, un nombre insignificant si el comparem amb els fabricants existents a finals del segle XVIII.^{109 bis}

La indústria cotonera: inadequació del medi geogràfic

El primer indicatiu que posseïm sobre l'existència a Igualada de la indústria cotonera es refereix precisament a la seva intrmissió en la xarxa del treball domiciliari de la indústria de la llana, conflicte en el qual els cotoners devien sortir-ne guanyadors si ens atenim a les protestes dels *paraires*.¹¹⁰ Aquest fet és una demostració palpable, si més no, de l'agressivitat que presidí els inicis d'aquesta indústria, ja que en aquells moments, l'any 1779, el seu volum era encara molt modest; solament treballaven 25 telers i la fabricació es limitava al cotó blanc. La indústria d'indianes no apareix documentada fins a l'any 1789, i el seu desenvolupament serà precari, mentre que la fabricació de cotó blanc demostra una gran vitalitat. L'evolució d'aquestes indústries, durant el darrer terç del segle XVIII, va ésser la següent:

Fabricació de cotó

<i>Anys</i>	<i>Fàbriques</i>	<i>Telers</i>	<i>Obrers</i>	<i>Producció (en canes catalanes)</i>
1779	—	25	—	—
1789	10	60	—	82.800
1797 *	—	200	400	231.000
1798 *	—	100	200	116.500
1799 *	—	50	100	57.750

* Conjuntament lli i cotó.

Aquestes xifres, tot i ésser notoriament incompletes, reflexen clarament la diferència que existia entre el considerable volum de la fabricació de cotó blanc, que gairebé triplicà la seva producció entre 1789 i 1797, i l'escassa volada de la indústria del pintat.

Fabricació d'Indianes

<i>Anys</i>	<i>Fàbriques</i>	<i>Telers</i>	<i>Obrers</i>
1789	3	37	—
1797	4	—	30
1798	3	—	30
1799	—	—	8

Font: Els informes respectius.

En els dos casos, l'impacte de la guerra amb Anglaterra queda perfectament reflexat, amb un descens vertical de la producció. Amb tot, mentre que per a les altres indústries, excepte la de la pell, el període de convulsions que s'inicià amb aquesta guerra i que perdurarà fins a finals dels anys 20 esdevindrà determinant i ja no podran refer-se, per a la indústria cotonera, tot i sofrir-ne les conseqüències, la recuperació serà lenta però definitiva.

L'any 1824 l'utilatge de les fàbriques de cotó sumava 500 màquines de filar i 150 telers i existien 5 fàbriques d'indianes, amb una producció anual de 1.375 peces de tots els tipus.¹¹¹

A través de les dades de fundació de les fàbriques en funcionament l'any 1845 podem establir, *de manera indicativa*, el ritme de creació de noves indústries dedicades al filat, teixit i estampat de cotó:

<i>Període de fundació</i>	<i>Filat</i>	<i>Teixit</i>	<i>Filat i teixit</i>	<i>Estampat</i>	<i>Total</i>
Anterior 1814	1	1	5	—	7
1815-1819	5	—	—	1	6
1820-1825	4	2	2	1	9
1826-1830	—	—	4	—	4
1831-1835	4	—	—	1	5
1836-1840	1	—	3	1	5
1841-1845	1	1	2	1	5

Font: A.M.I. Lligall n.º 1 de 1845. «Estado de las fábricas de todas especies y nuevas industrias que existen en la misma». 26 abril de 1845.

D'entre aquestes dades destaca el període de 1820 a 1825 pel seu fort increment, i encara dintre d'aquesta etapa sobresurten els anys del Trièni, durant els quals es crearen 6 noves indústries, com a conseqüència de l'eufòria industrial que afectà a tot el Principat.¹¹²

L'evolució de la indústria durant aquests anys augurava un futur brillant. Pel valor de la seva producció, la indústria cotonera existent al partit judicial d'Igualada, l'any 1841, era la segona en importància de Catalunya després

de Barcelona, igualment que per les quantitats pagades en concepte de jornals, i encara, pel volum de capitals invertits, estava també situada entre les primeres:

	<i>Valor de la producció mensual (lliures catalanes)</i>	<i>Valor dels jornals mensuals (rals de billó)</i>	<i>Capitals invertits (rals de billó)</i>
Barcelona	638.000	1.120.000	68.500.000
Igualada	309.000	543.000	10.300.000
Mataró	138.000	211.000	11.300.000
Manresa	125.000	196.000	12.700.000
Berga	78.000	169.000	5.100.000
Vic	53.000	105.000	2.700.000

Font: Estadística industrial elaborada per ESTEBAN SAIRÓ. Reproduïda de VIVES: *Igualada... Ob. Cit. p. 8.*

Amb tot, el significat d'aquestes dades és tot un altre si el comparem amb el nombre d'obriers ocupats i els fusos en funcionament:

	<i>Establiments</i>	<i>Fusos totals</i>	<i>Obrers motors</i>	<i>Cavalleries</i>	<i>Força hidràulica (cavalls)</i>	<i>Vapor (cavalls)</i>
Igualada	413	308.000	3.148	150	13	—
Barcelona	274	248.000	203	659	10	229
Berga	428	181.000	1.604	2	70	—
Manresa	227	137.000	1.036	—	238	—
Vic	138	65.000	911	26	40	—
Mataró	66	56.000	132	197	—	32
Vilafranca	6	—	50	7	—	20
Terrassa	11	—	61	1	20	8

Font: La mateixa del quadre anterior, p. 9.

Com podem veure, la indústria cotonera establerta en el partit judicial d'Igualada sumava la major concentració de fusos manuals i d'obriers de tot Catalunya, molt per sobre de Barcelona, però aquest mateix fet és l'índici més clar de la seva desfavorable situació en el moment en que començava el procés de mecanització, ja que la productivitat de la indústria igualadina, a pesar del seu desplegament, tenia un valor mensual de menys de la meitat del de Barcelona (309.000 i 638.000 lliures mensuals respectivament). Tot i mantenir la seva important concentració de fusos manuals, els signes de retrocés de la indústria s'aniran posant de manifest a mesura que

es porti a terme la renovació de la maquinària arreu de Catalunya, especialment en l'operació del filat, amb la introducció de màquines accionades hidràulicament o per vapor, i l'arraconament progressiu de les antigues *bergadanes*.

Aquest procés de mecanització va tenir repercussions importants sobre la localització geogràfica de la indústria, la qual va tendir a concentrar-se en les grans conques fluvials i en les zones litorals, amb facilitats pel desembarcament del carbó.¹¹³ Però si en aquestes mateixes zones l'aprofitament de la força hidràulica representava greus problemes estacionals per manca de caudals suficients, i les fàbriques havien de quedar parades alguns mesos de l'any, i l'aprovisionament de carbó esdevenia dificultós pel seu preu, i això tant l'asturià com el procedent d'Anglaterra,¹¹⁴ quines no havien d'ésser les dificultats de la indústria cotonera d'Igualada i de la seca comarca, amb uns caudals d'aigua mínims i incomunicada ferroviàriament, sense possibilitats d'assegurar-se un subministre regular de carbó!

Les noves exigències del progrés industrial toparen amb dificultats insalvables, i aquesta realitat queda reflexada en els tipus de màquines en funcionament. L'any 1841 la indústria del partit judicial d'Igualada tenia en funcionament 2.889 màquines de filar, que totalitzaven la quarta part dels fusos existents a Catalunya, però d'aquestes màquines, la majoria eren *bergadanes*, solament hi havia 18 *mule gennies*, i no existia cap *selfactina*, mentre que a Barcelona i Mataró predominaven les *mule gennies* i progressava ràpidament la quantitat de *selfactines*, i a Manresa, encara que predominaven les *bergadanes*, ja hi havia en funcionament 226 *selfactines*.¹¹⁵ Els industrials igualadins es veieren forçats a contentar-se en treure el màxim de partit de les antiquades *bergadanes* i de la gran concentració d'obrers residents a Igualada, ja que solament amb moltes dificultats pogueren procedir a la instal·lació de màquines de vapor. Aquest va ésser el cas de la fàbrica «La Igualadina Algodonera», equipada amb una màquina de vapor de 50 cavalls, que deixarà de funcionar en la dècada de 1870, segurament a causa de les dificultats en l'aprovisionament de carbó, i de la fàbrica «Vila, Subirats y Cia.», equipada amb 160 cavalls de vapor, 20.000 fusos i 50 telers mecànics, que va ésser incendiada l'any 1847, abans de la seva inauguració.¹¹⁶

Aquest ancoratge en els sistemes més rudimentaris de treball, si bé permetia de moment escapar a la desfeta, a la llarga aguditzaria la falta de competitivitat de la indústria respecte a la dels altres centres fabrils, realitat que ja hem vist reflexada en la situació de l'any 1841. Aquest fet es posarà de manifest en el decenni de 1850-1860, moment en que es consolidà definitivament la mecanització de la indústria cotonera catalana. La situació de la indústria a Igualada i als pobles de la comarca l'any 1850 era la següent:

Filatura

	Fabricants	Obrers	Fusos Bergadana	Fusos Mule gennie	Fusos totals
Igualada	54	1.484	55.740	7.560	63.300
Capellades	—	426	9.700	2.400	12.100
Vilanova del Camí	6	160	7.560	—	7.560
La Pobla de Claramunt	2	124	—	4.560	4.560
Vallbona	1	53	—	1.560	1.560
Copons	1	24	1.680	—	1.680
Tous	—	28	1.668	—	1.668
Carne	1	17	640	—	640
Jorba	1	18	—	480	480
Montbui	1	17	240	—	240

Teixit

	Obrers	Telers senzills	Telers compostos	Telers Jacquard	Telers mecànics	Telers totals
Igualada	2.339	1.111	294	31	63	1.499
Carne	200	144	—	—	—	144
Copons	202	28	30	34	41	133
Capellades	175	131	—	—	—	131
Piera	71	55	—	—	—	55
Jorba	38	25	—	—	—	25
Tous	40	20	—	—	—	20
Montbui	28	14	—	—	—	14
Vilanova del Camí	19	11	—	—	—	11

Font: Cens industrial elaborat per la Junta de Fàbriques i reproduït de GRAELL, GUILLERMO: *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*. Barcelona, 1911, pp. 442-492.

A través d'aquestes dades podem advertir clarament l'absolut predomini de la maquinària manual i la inexistència, encara, de màquines *continues* i *selfactines*, i també la gran concentració d'obrers que aquest fet comportava.

En aquesta mateixa data el conjunt de la comarca d'Anoia mantenia encara la major concentració de fusos manuals de tot Catalunya, però atenent al número total de fusos, fidel exponent de la importància real de la indústria cotonera, passà d'ésser la segona comarca en importància l'any 1850, amb un 13,30 % del fusos, a un lloc clarament secundari l'any 1861, solament amb el 3,15 % dels fusos totals.¹¹⁷

Dissortadament no hem pogut trobar els llibres de la Matricula Industrial entre 1855 i 1868, període crucial per a la indústria. Amb tot, amb les dades de que disposem, la davallada de la indústria cotonera igualadina apareix clarament reflexada, sobretot si les comparem amb les dades de 1850:

Anys	Fabricants	Fusos manuels	Fusos cavalleries	Fusos vapor	Telers manuels	Telers mecànics
1853	54	20.350	2.880	4.440	702	60
1854	53	17.480	2.520	4.400	708	60
1855	49	14.860	2.520	4.400	605	60

Font: *Matrícules Industrials dels anys respectius.*

Per comptes de procedir a la renovació de l'utillatge, podem veure el descens continuat dels fusos manuels, sense que augmentin, com a contrapartida, els enginys mecànics. En conjunt, doncs, la trajectòria de la indústria reflexa un greu retrocés, agreujat encara per la gran massa d'obrers, ocupats en el ram del cotó, que anaven quedant sense treball a mesura que s'aguditzava la manca de competitivitat de la indústria.

La crisi va adquirir característiques greus en els anys 1854 i 1855. Els empresaris intentaren rebaixar els costos de producció donant a executar part del treball en els pobles de la comarca, seguint en això una tendència habitual en la indústria igualadina, i rebaixant els sous dels obrers locals. Aquestes iniciatives patronals van provocar una greu agitació entre la classe obrera, tant que va forçar l'intervenció de les autoritats com a poder arbitral; a finals de 1854 es va arribar a un acord entre les dues parts, pel qual es modificaren les tarifes del filat i el teixit i es prohibia expressament el donar treball a fora d'Igualada.¹¹⁸ Amb tot, aquest compromís va tenir una vigència efímera, ja que a mitjans de l'any 1855 va esclatar un període de greus lluites socials arreu de Catalunya, i a Igualada, enrarit com estava l'ambient pel recent conflicte, va ésser un dels primers llocs on esclatà novament. El tancament de fàbriques a causa de les vagues i els *lock-outs* patronals va durar del mes d'abril a juliol, i fins i tot es van produir atemptats contra alguns empresaris. Els obrers i les seves famílies van haver d'acollir-se a la sopa benèfica per poder subsistir.¹¹⁹

El deteriorament progressiu de la situació industrial va arribar a uns límits crítics en el decenni dels anys seixanta, a causa de l'escassetat de cotó provocada per la guerra de secessió americana. El text que reproduïm a continuació, corresponent a una carta de l'Alcalde d'Igualada al Governador Civil (octubre de 1862), resumeix amb precisió la trajectòria depressiva de la indústria cotonera igualadina, en aquells moments en una situació dramàtica:

«La prolongada y siempre creciente crisis que está sufriendo la industria algodонера, que es casi la única y en terminos absolutos la dominante en esta villa, ha ido conduciendo gradualmente á esta clase obrera á

un punto extremo de necesidad apremiante, de que la población entera se resiente; pues si tiempo ha que las fabricas sostenian á muchos de sus operarios á tiempo partido de trabajo, ahora han tenido que llegar al sensible caso de despedir absolutamente á la mayoria de aquellos.»¹²⁰

Efectivament, durant el mes de novembre havien estat acomiadats 1.118 obrers, i solament 204 continuaven treballant en la indústria alguns dies a la setmana.¹²¹ Part dels obrers acomiadats foren ocupats en la construcció de la carretera d'Igualada a Sta. Coloma,¹²² i en altres obres públiques, però l'any 1864 va fer-se necessari recórrer novament al repartiment de sopes benèfiques per alleugerir la miseria.¹²³ La crisi persistia encara l'any 1867, moment en que hi havien 300 obrers cotoners en atur forçós.¹²⁴

Si la impossibilitat de mecanització de la indústria, deguda a la desfavorable situació geogràfica, va frustrar les perspectives de desenvolupament, el període de la *fam de cotó* va arruinar definitivament les esperances de recuperació. La comparació entre la quantitat de fusos en funcionament l'any 1853, amb els de l'any 1868, una vegada superada l'etapa més crítica, posa clarament de manifest el greu retrocés sofert per la indústria.

<i>Anys</i>	<i>Fusos manuals</i>	<i>Fusos cavalleries</i>	<i>Fusos mecànics a vapor</i>	<i>Fusos totals</i>
1853	20.350	2.880	4.400	27.550
1868	4.184	300	250	4.734

Font: *Matrícules Industrials* dels anys respectius.

A partir d'aquest moment, la nota predominant de la indústria cotonera igualadina sera l'estancament i la lenta devallada, i aquesta tendència regressiva perdurarà fins a finals de segle, en que es pot advertir una lenta recuperació.*

Una primera conclusió que podem extreure d'aquestes xifres i de les corresponents al decenni de 1850, malgrat la seva discontinuïtat, és que el pes específic dels enginys mecànics fou fins a 1890 insignificant comparat amb el volum de l'utilatge manual, la qual cosa esdevé el millor exponent de la inferioritat de condicions en que es trobava la indústria cotonera igualadina, especialment en la segona meitat del segle, respecte als altres centres fabrils. També és interessant constatar que, mentre durant bona part del segle el predomini absolut correspon a la filatura, en els decennis finals es pot observar una especialització progressiva en el teixit. D'altra banda les fortes oscil·lacions que podem observar en alguns apartats, especialment

* Vegeu quadre a la pàgina següent.

Anys	Fabricants	Fusos manuals	Fusos Cava-lleries	Fusos vapor	Telers manuals	Telers Jacquard manuals	Telers Jacquard a gas	Telers mecànics vapor	Telers mecànics a gas
1868	43	4.184	300	250	438	—	—	255	—
1869	38	3.764	—	250	430	—	—	255	—
1872	40	4.284	—	250	467	—	—	255	—
1873	45	4.184	—	360	615	—	—	290	—
1874	41	3.114	—	—	561	—	—	—	—
1875	40	2.864	—	—	552	—	—	—	—
1876	38	3.064	—	—	527	—	—	—	—
1877	44	3.264	—	312	633	—	—	120	—
1878	56	3.040	—	546	622	—	—	312	—
1879	54	4.000	—	546	577	—	—	329	—
1881	41	2.920	—	426	391	—	—	53	—
1882	42	2.920	—	426	396	—	—	53	—
1883	42	2.920	—	426	396	—	—	53	—
1884	39	1.040	—	674	306	2	—	136	—
1885	37	1.040	—	—	283	2	—	101	—
1886	34	480	—	—	264	2	—	101	—
1887	33	360	—	—	224	5	—	101	—
1890	28	360	—	—	173	—	—	101	—
1891	27	—	—	1.000	167	—	—	89	—
1892	27	—	—	1.000	144	—	—	89	4
1893	25	—	—	1.000	136	—	—	93	—
1894	33	—	—	1.500	187	1	—	231	21
1898	29	—	—	—	87	1	9	372	39
1899	27	—	—	—	48	1	9	381	39
1900	27	—	—	—	46	1	9	455	—

Font: *Matrícules Industrials dels anys respectius.*

en els fusos i telers moguts a vapor, molt segurament han d'ésser atribuïdes a les dificultats que comportava l'aprovisionament regular de carbó. Així, la «Compañía Fabril Igualadina» (a partir de 1868 apareix amb el nom d'«Igalada Algodonera»), durant molts anys l'única equipada amb màquina de vapor, redueix els seus 4.400 fusos a vapor de l'any 1855 a 250 l'any 1868, i encara que, com a contrapartida, en el mateix interval de temps augmentin els telers mecànics de 60 a 255, la fàbrica deixa de funcionar entre 1873 i 1876, i amb ella desapareixen durant uns anys, tots els enginyers mecànics.

Possiblement aquesta és l'etapa més crítica de la indústria cotonera igualadina, i cal suposar que d'haver-se arribat a engegar l'any 1847 la fàbrica «Vila, Subirats y Cia.» també s'hauria vist obligada a portar la mateixa pre-

cària existència de la «Igaladina Algodonera», la qual, precisament, deixa de constar a la Matricula Industrial a partir de l'any 1880.

L'anacronisme tècnic de la indústria serà un ferment continuat de maletser social, el qual tindrà la seva culminació en la gran vaga de l'any 1881, que afectà a 3.000 obrers d'Igalada i la seva comarca durant 19 setmanes.¹²⁵

És a partir de 1876 quan, amb penes i treballs, comença definitivament la mecanització de la indústria cotonera igualadina. Aquells anys, reprèn el treball la «Igaladina Algodonera», i el ritme d'instal·lació de vapor, bé que amb fracassos, ja no es detura:

- 1877: Vda. de Pau Jaume, amb 426 fusos a vapor.
- 1878: Ramon Godó Pié, amb 25 telers manuals i 17 a vapor.
- 1880: Bartomeu Puiggros, amb 16 telers a vapor, i deixa de constar a la Matricula Industrial la «Igaladina Algodonera».
- 1884: Desapareix «Vda. de Pau Jaume».
- 1889: Sorgeixen, Ignasi Font, amb 10 telers a vapor, i Magí Ortínez, amb 5 telers a vapor.

L'any 1890 es produeix un canvi important en el ram de la filatura: desapareixen tots els fusos manuals i s'installa la fàbrica «Sistaré i Llovet», amb 1.000 fusos a vapor. Cal suposar que una cosa és conseqüència de l'altra. Amb tot, aquesta nova fàbrica desapareix entre 1894 i 1898, tot i que l'any 1893 havia augmentat el nombre de fusos fins a 1.500, segurament davant la impossibilitat de competir amb el grau de consolidació a que havien arribat les filatures localitzades en les grans conques fluvials.¹²⁶ Amb el tancament d'aquesta indústria desapareix definitivament d'Igalada l'operació del filat.

L'any 1893, després de mig segle de fracassos, entra en funcionament el ferrocarril de via estreta entre Igalada i Martorell; finalment, encara que amb cinquanta anys de retard respecte a la majoria de centres fabrils, la indústria cotonera podrà procedir sense impediments a la instal·lació del vapor i a la mecanització definitiva de les seves instal·lacions.

El canvi de signe en la trajectòria de la indústria va ésser immediat. La indústria del teixit, que fins a l'any 1890 havia estat dominada pels telers manuals, en pocs anys va renovar totalment la seva maquinària:

<i>Anys</i>	<i>Telers manuals</i>	<i>Telers mecànics</i>
1890	173	101
1894	187	252
1900	46	455
1905	30	800
1910	6	1.008

Font: Matricules Industrials dels anys respectius.

Aquestes xifres resumeixen perfectament la magnitud del canvi registrat en la indústria cotonera una vegada superades les adverses circumstàncies que havien impedit el seu desenvolupament normal. L'eufòria del moment portà a la creació de noves indústries, entre les quals, la de gèneres de punt. Els introductors, l'any 1900, foren Martí Salines i Ferrer, amb 8 telers, i Antoni Oller i Morera, amb 1 teler, i encara que no tindran imitadors fins a l'any 1908, a partir d'aquest moment la nova indústria creixerà rapidament.

Anys	Fabricants	Telers rectilinis manuais	Telers rectilinis a motor	Telers rectilinis a vapor	Telers circulars a motor
1900	2	9	—	—	—
1905	2	9	—	—	—
1910	4	36	—	—	—
1915	8	93	17	22	1

Font: *Matrícules Industrials* dels anys respectius.

El tret més significatiu d'aquesta nova indústria és la seva resolta tendència a la mecanització, aprofitant no solament el vapor, sinó també l'energia elèctrica recentment instal·lada,¹²⁷ la qual cosa l'hi permetrà modernitzar sense problemes el seu utilatge. En el seu creixement, aquesta indústria prendrà el relleu de la indústria cotonera, i a ella es deurà l'actual importància fabril d'Igualada.¹²⁸

La indústria d'adobar pells: l'èxit d'unes tècniques rudimentàries

La indústria d'adobar pells es remunta a Igualada a l'any 1340,¹²⁹ i s'ha convertit en una de les més característiques de la població. Amb tot, les condicions geogràfiques d'Igualada quedaven molt lluny d'ésser les més propícies per al seu desenvolupament. Les matèries primes (cuirs i productes per a l'adob) havien d'ésser transportats des de centres productors allunyats; els cuirs en un principi devien procedir dels ramats pirinencs i posteriorment d'Amèrica, i els productes per adobar les pells (escorça de pi, alzina i sumac) de les muntanyes del Camp de Tarragona, riberes de l'Ebre, i de Múrcia.¹³⁰

Aquest fet, però, no representà una dificultat insalvable per al seu desenvolupament degut a la bona xarxa de comunicacions que conflua a Igualada i a l'eficaç organització del transport per carro que tenia el seu centre a la localitat.¹³¹ Quant a l'escassetat d'aigua, element vital per aquesta

indústria, ja hem vist com a mitjan segle XVIII les adoberies van començar a ésser instal·lades prop del riu Anoia, aprofitant les aigües del rec d'un molí fariner, amb la qual cosa es treia el màxim de partit de les escasses possibilitats que el riu ofería.¹³²

Durant la segona meitat del segle XVIII l'evolució de la indústria va ésser notòriament progressiva:

<i>Anys</i>	<i>Fàbriques</i>	<i>Obrers</i>	<i>Peces produïdes</i>	
			<i>Sola</i>	<i>Cordovà</i>
1770	8	90	—	—
1779	12	—	20.000	17.000
1789	—	—	35.000	25.000
1797	20	200	13.800	29.800
1798	20	150	8.000	14.900
1799	20	100	3.400	14.900

Font: Els informes respectius.

Indubtablement, aquesta indústria mostra una gran estabilitat en el seu creixement, i esdevé, en aquest sentit, la més regular de les existents a Igualada. Solament en deu anys, entre 1779 i 1789, gairebé duplicà la seva producció, passant de 37.000 a 60.000 peces, mentre que les fàbriques augmenten de 8 a 20 entre 1770 i 1797, i encara el total d'obriers passà de 90 a 200 en el mateix interval de temps. La crisi derivada de la guerra amb Anglaterra, i que persistirà durant el primer terç del segle XIX, afectà certament a aquesta indústria, però les seves conseqüències van ésser molt més lleugeres que els altres casos.

L'any 1824 el nombre de fàbriques ja havia arribat a la cota de 1797 i el d'obriers era de 236, xifra que superava els existents en aquella data. La seva evolució posterior segueix la mateixa tònica de desenvolupament, situació que contrasta amb la crisi total que va afectar a les altres indústries existents a Igualada. Aquest sòlid ritme de creixement queda plenament reflexat en la seva evolució durant tot el segle XIX.

<i>Anys</i>	<i>Industrials matriculats</i>	<i>Fàbriques</i>	<i>Obrers</i>
1824	31	20	236
1846	20	14	100
1857	38	40	400
1873	42	43	200
1893-98	71	51	300
1901	75	55	500
1908	170	82	600

Font: BORRÀS: *Valor geogràfic...* Ob. cit., p. 689.

La regular trajectòria d'aquesta indústria té la seva explicació en dos fets fonamentals; per una banda el fet que, malgrat l'escassetat d'aigua, els caudals existents prop de la població varen ésser suficients per a possibilitar el seu desenvolupament, i molt aviat es va procedir al seu aprofitament integral, la qual cosa va forçar una concentració de les fàbriques en una zona que oferia les màximes possibilitats; d'altra banda, i fonamentalment, la tardana mecanització de la indústria, que no va portar-se a terme fins a principis del segle xx, abans de la primera guerra mundial, va evitar els insalvables inconvenients que representaren per a les altres indústries l'aprofitament hidràulic o la introducció del vapor, i va poder passar sense complicacions de cap mena d'un sistema rudimentari de treball, basat exclusivament en la habilitat i l'esforç manual, a la utilització de l'energia elèctrica per moure les modernes botes i les màquines complementàries, introduïdes a partir de 1914,¹³³ aprofitant els beneficis de la neutralitat i com a conseqüència de la demanda de productes per part dels combatents, especialment de França, país que absorbia la major part de les exportacions.

Un altre factor important, derivat de l'anterior, era l'escassa capacitació professional que requeria la indústria, la qual cosa l'hi va permetre beneficiar-se d'una mà d'obra barata, especialment peonatge agrícola, que procedia de les poblacions de la comarca.¹³⁴ A part d'això, el fet que els blanquers fossin al mateix temps propietaris d'extensions de terra conreable en els encontorns d'Igualada, permetia ocupar aquesta mà d'obra en treballs agrícoles durant les fluctuacions estacionals de la demanda i en les èpoques de crisi general.¹³⁵

A aquesta disponibilitat de recursos per a fer front a situacions adverses cal atribuir l'evolució positiva d'aquesta indústria durant els períodes de crisi de 1799 i 1814 i després de l'emancipació de les colònies americanes, i la seva capacitat de reacció una vegada superades les circumstàncies desfavorables.

* * *

Com ja hem fet constar al començament del treball, la problemàtica que havíem d'abordar era coneguda, i en els seus trets generals solament en alguns casos haurem aportat noves informacions i rectificat explicacions errònies.

Ara bé, la nostra intenció fonamental, no era solament interrogar-nos sobre el fracàs del procés d'industrialització —qüestió suficientment debatuda—, sinó precisament sobre els mecanismes que possibilitaren l'envol industrial de la primera meitat del segle xix, partint sobretot de les explicacions tradicionals sobre les greus limitacions estructurals de l'emplaçament geogràfic d'Igualada.

Era aquest el problema que ens cridava l'atenció, i se'ns presentava ple de contradiccions. Com en una localització geogràfica tradicionalment mancada d'aigua podien prosperar indústries com la de la llana o la de la pell? De quina manera una indústria decrepita com la fabricació de draps de llana, incapaç de renovar-se arreu de Catalunya, podia cedir el lloc a una de les concentracions cotoneres més importants del Principat? Quins factors possibilitaren aquest creixement en una zona pobre de recursos? En definitiva, quins foren els mecanismes que permeteren passar d'una inadequació evident a un creixement industrial de primer ordre?

El cas de la indústria igualadina, el seu desenvolupament espectacular i el seu posterior fracàs, posava de manifest tota una gamma d'interrelacions que necessàriament havien d'estar regides per una successió coherent d'alternatives, de respostes adequades a cada una de les noves exigències plantejades. Trobar explicacions coherents a aquest procés, de manera que ens permetés fugir de les justificacions providencials o fatalistes, era la nostra intenció fonamental.

I certament, no fou casual la solució del problema de la manca d'aigua, ni tampoc l'estreta relació entre la indústria i la mà d'obra comarcal, que posteriorment serà absorvida per la demografia igualadina, sinó que vingué precedida d'innombrables tempteigs i rectificacions.

L'espectacular creixement de la indústria cotonera i la seva superació d'altres centres fabrils millor dotats de recursos, és impensable sense tenir en compte la completa infraestructura industrial, perfeccionada al llarg de segles, que tenia a la seva disposició des dels seus inicis i de la qual es beneficià immediatament. Les fortes inversions de capitals que el seu ràpid creixement exigia difícilment poden explicar-se sense tenir en compte l'acumulació primitiva de beneficis que devia proporcionar el treball del *putting out* comarcal de finals del segle XVIII i començaments del XIX.

Tot plegat posa clarament de manifest que la dinàmica d'aprofitament dels recursos comarcals fou la base del gran desplegament industrial d'Igualada, i que les limitacions insalvables d'aquest mateix marc geogràfic condicionaren inevitablement el seu fracàs en haver-se d'enfrontar a les transformacions profundes exigides pel procés de la revolució industrial.

NOTES:

1. DEANE, PHILLIS: *La primera revolució industrial*. Barcelona, 1968, pp. 7-8.
2. El primer d'aquest informes conté les contestes de l'Ajuntament d'Igualada a l'Interrogatorio dirigit a todos los Gefes, y Ministros de Justicia, y Gobierno; y a todos los bien intencionados de España para la formación de la obra [...] Correo General de España, y noticias importantes de Agricultura, y Artes, Manufacturas, Comercio, Industria, y Ciencias, etc. que con la generosa protección de la Real Junta de Comercio da al publico Don Francisco Mariano Nipho. (Arxiu Municipal d'Igualada (A.M.I.). Registre 1769-1771. Any 1770. 21 de maig. Fol. 26-31 i 33v.-35v.) El segon és un Informe elaborado por los Consules de los Gremios de la Villa de Igualada, a instancias del Magco. Ayuntamiento, por orden del Rl. Acuerdo de la Rl. Auda. del presente Principado de Cataluña (A.M.I. Reg. 1777-1779. Any 1779. 3 d'octubre. Fol. 48-50). Aquesta informació anava destinada a recolzar la petició de l'Ajuntament de poder renovar trienalment els càrrecs de Regidor; n'hi ha un resum a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Consultas. Reg. 818. Fol. 68v.-70). L'informe de 1789 és una Relación dada por los Consules de los gremios de esta Villa sobre los oficios e industrias existentes en Igualada (A.M.I. Reg. 1789. s/a. Fol. 36-41v.) i el seu contingut és totalment anàrquic. L'informe de 1797 correspon a la Instrucción de las Preguntas à que deberan responder de cinco en cinco años à los Intendentes, los Pueblos de sus respectivas Provincias para que los encargados de la dirección del fomento general del Reyno adquieran los conocimientos necesarios para renovar los estados de población (A.M.I. Reg. 1797. 11 desembre. Fol. 219-225v.). Els tres darrers informes anaven dirigits al Corregidor de Vilafranca del Penedès, i tan per la periodicitat anual com pel seu contingut, extremadament telegràfic però molt precís, devien correspondre a la preocupació de les autoritats davant l'aguda situació de crisi derivada de la guerra amb Anglaterra (A.M.I. Reg. 1797. s/a. Fol. 121-122. Reg. 1798. 8 febrer. Fol. 13. El corresponent a l'any 1799 està intercalat en el Reg. de 1797, s/a. Fol. 121-122).
3. Concretament, hom fa constar un total de 5.000 habitants, quan segons el Cens de Floridablanca, de probada fiabilitat, l'any 1787 (vuit anys més tard), el nombre d'habitants arribava solament a 4.925 (*El Cens del Comte de Floridablanca. 1787. Part de Catalunya*. Barcelona, 1969-1970. Vol. I, p. 301). Si haguèssim de fer cas de les dades corresponents a l'informe de 1779 ens trobariem davant d'una inflexió demogràfica important, totalment desmentida per la resta de fonts i molt improbable si atenem al ritme de creixement detectat al llarg de tot el segle.
4. Mn. JOAN SEGURA, en utilitzar per primera vegada les dades de l'informe de 1797, ja va dedicar un apartat a la seva crítica i correcció (*Història d'Igualada*. Barcelona, 1908. Vol. II, p. 139).
5. MERCADER, JOAN: *La ciutat d'Igualada*. Barcelona, 1953, pp. 66-72. Vegeu també un resum de la qüestió, enmarcat en la problemàtica catalana del moment, en VICENS I VIVES, JAUME: *Industrials i polítics (segle XIX)*. Barcelona, 1961², pp. 25-26.
- 5 bis. SERRA CONSTANSÓ, JOAN: *Mig segle de vida igualadina*. Barcelona, 1924, p. 27. CARNER, ANTONI: *Els moviments obrers a Igualada durant el segle XIX*. Igualada, 1971, p. 9.
6. Per a una visió general del problema de l'aigua, Cf. MERCADER: *La ciutat d'Igualada... Ob. cit.*, pp. 117-125. Vegeu també una actualització del tema en *Datos para un estudio de la Comarca de Anoia* («Consejo Económico-Social Sindical de la Comarca de Anoia»). Igualada, 1973. Obra en ciclostil. Vol. I. Capítol 6, apartat 5.8.
7. En l'informe de 1770 hom fa constar que «se observa al dia que por falta de agua en esta Villa se padecen calenturas, tercianas, y se curan estas con sangrias, vomitos, y quina.» A.M.I. Reg. 1769-1771. 21 maig 1970. Fol. 35v.
8. *Id. Ibidem*.
- 8 bis. SEGURA: *Història d'Igualada. Ob. cit.* Vol. II, p. 121.
9. CASTELLÀ RAICH, GABRIEL: *El Gremio de «Paraires» de Igualada y sus relaciones con la casa Codina «Molí Nou»*. Sabadell, 1945, pp. 31-33. Cf., també l'estudi preliminar de JOSEP RIBA I GABARRÓ a l'obra *El llibre dels Paraires de Carme*. Capellades, 1965, pp. 13-15.

10. Entre 1753 i 1786 hem documentat diversos establiments emfitèutics per a la construcció de molins drapers i establiments sobre aigües en el terme d'Orpí, prop de Carme, a nom d'individus pertanyents al gremi de paraires d'Igualada. Cf. *infra*, *Indústria de la llana*.

11. VIVES Y VICH, PEDRO: *Igualada. Ojeada a su pasado y a su presente, y visión de su porvenir*. Igualada, 1926, p. 12.

12. NADAL OLLER, JORGE: *La economía española 1829-1931*. Dintre «El Banco de España. Una historia económica». Madrid, 1970, pp. 341-343.

13. SEGURA: *Història d'Igualada*. *Ob. cit.* Vol. II, p. 117. Concretament, l'actual carrer de St. Jaume durant el segle XVIII era conegut pel nom de «carrer dels blanquers». Arxiu Notarial d'Igualada. *Notari Joseph Matheu. Manual 1755*. Fol. 178v.

14. BORRÀS Y QUADRES, ANTONIO: *Valor geogràfic de la indústria de curtidors de Igualada (Barcelona)*. Extret de «Estudios Geográficos». Any XI, n.º 41. Novembre de 1950, p. 688.

15. A.M.I. *Nuevo Apeo de las casas, tierras y personas de la Villa de Igualada y su termino, hecho en el año 1765*. *Real Catastro* (sense foliar).

16. A.M.I. *Reg. 1769-1771*. Any 1770. Fol. 33v.

17. ZAMORA, FRANCISCO DE: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona, 1773, p. 265.

18. Segons BORRÀS Y QUADRES l'emplaçament de les adoberies al costat del rec no s'hauria portat a terme fins a l'any 1814 (*Valor geogràfic... Ob. cit.*, p. 688). La documentació que hem aportat creiem que dona unes precisions inequívokes sobre aquesta qüestió. A part d'això, les característiques de l'evolució econòmica de mitjan segle XVIII tan molt més verssemblant que el canvi es portés a terme en aquell moment, i no l'any 1814, en plena prostració econòmica deguda a la guerra.

19. CASTELLÀ: *El Gremio de «Paraires»... Ob. cit.*, pp. 19-21.

20. A.M.I. *Reg. 1769-1771*. Fol. 34v. 21 maig de 1770.

21. *Id. Ibidem*.

22. *Id. Reg. 1777-1779*. Any 1779. Fol. 48.

23. *Id. Ibidem*. Fol. 45v. Per a la descripció detallada de la problemàtica d'una xarxa de *putting out*, Cf. ARACIL MARTÍ, RAFAEL; GARCÍA BONAFÉ, MARIUS: *Industrialització al País Valencià: Alcoi*. València, 1974. pp. 111-147 *passim*.

24. PASCUAL MADDOZ, referint-se als antecedents de la indústria de la llana d'Igualada, precisa que donava ocupació als habitants de Carme, Tous, Montbui i Vilanova del Camí (*Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y de sus posesiones de Ultramar*. Madrid, 1845-1850. Volum IX. p. 402). Ignorem, però, a quina època concreta devia referir-se.

25. Procedència de les dades:

1718: Cens de Pedrajas.

1768: Cens d'Aranda.

1787: Cens de Floridablanca.

1797: A.M.I. *Reg. 1797*. 11 desembre. Fol. 220v.-221.

Hem pogut advertir algunes petites discrepàncies en aquestes dades, segons la font utilitzada. Concretament, en el *Cens de Floridablanca*, la versió de JOSEP IGLÉSIES, que hem seguit (*Ob. cit.* Vol I, p. 301) dona 4.925 habitants, mentre que PIERRE VILAR, en reproduir les dades del mateix cens, en compta 4.935 (*Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona, 1966. Vol. III, p. 163). El mateix IGLÉSIES, en *Evolució demogràfica de la comarca d'Igualada* (Igualada, 1972) utilitza indistintament les dues dades (p. 14, 4.925 habitants; p. 51, 4.935 habitants). També hi ha una ínfima discrepància en la dada corresponent a l'any 1718 (1.630 o 1.631 habitants, segons les fonts).

26. La població catalana passà, en xifres rodones, de 407.000 habitants el 1718, a 814.000 el 1787, és a dir, doblà en 70 anys (VILAR: *Catalunya... Ob. cit.*, p. 51), mentre que la d'Igualada es triplicà en el mateix interval de temps.

27. *Id. Ibidem*, p. 134.

28. *Ob. cit. passim*.

29. Segons IGLÉSIES, la definició del mot *fabricant* és en aquesta època molt genèrica, i pot comprendre, a més de les activitats industrials tradicionals, altres com elabo-

radors de sabó, rajolers, posseïdors d'alambins d'aiguarent, etc. (*Id. Ididem*, p. 49). Amb tot, en el nostre cas, l'ambigüitat del mot creiem que no desvirtua les conclusions a que podem arribar, ja que l'activitat industrial dels pobles de la comarca era molt definida.

30. Cf. MADURELL I MARIMON, JOSEP M.: *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*. Barcelona, 1972, pp. 512-548; 551-556; 642-649; 664-697; i 910-941. RIBA I GABARRÓ, JOSEP: *La Pobla de Claramunt. Evolució econòmico-social d'un municipi de la comarca d'Igualada*. Barcelona, 1972, pp. 183-205. BUSQUETS I MOLAS, ESTEVE: *Història de Capellades*. Capellades, 1972 pp. 231-274.

31. Les dades demogràfiques han estat extretes de VILAR: *Catalunya... Ob. cit.* Vol. III, pp. 163-164.

32. Copons, per la seva especialització econòmica en el comerç i el transport a llarga distància, apareix com una excepció dintre d'aquesta zona de predomini agrícola de la comarca Cf. *infra. Comunicacions i Transports*.

33. IGLÉSIES: *Evolució demogràfica... Ob. cit.*, p. 48.

34. Per detectar, dintre del possible, la realitat del corrent migratori, hem realitzat tres sondeigs de durada quinquenal al llarg del segle XVIII en els *Llibres de Matrimonis* de l'Arxiu Parroquial d'Igualada (Llibres de 1864 a 1725 i de 1726 a 1795). Solament hem comptabilitzat els casos en que el contraent era natural d'una altra població i resident a Igualada, els resultats són els següents:

Anys	Marit natural i resident a Igualada		Marit solament resident a Igualada	
		%		%
1720-24	54	72,9	20	27,1
1750-54	89	78	25	22
1787-91	192	73,2	70	26,8

Quant a les procedències:

Anys	Procedències comarcals		Procedències extracomarcals	
		%		%
1720-24	10	50	10	50
1750-54	10	40	15	60
1787-91	42	60	25	40

Per professions:

Ram industrial	N.º individus
Peonatge agrícola	30
Llana (paraires, teixidors, tonedors)	16
Barreters	12
Cotó (teixidors)	10
Sabaters	10
Blanquers	7
Armors	6
Seda (velers, teixidors, torçadors)	5
Lli (teixidors)	1
Oficis complementaris (forners, paletes, fusters, doradors, ferrers, etc.)	36

Som conscients de la fragilitat dels resultats obtinguts per aquest conducte; creiem però, que a pesar de tot, poden ésser il·lustrador d'algunes característiques d'aquesta immigració.

35. VICENS: *Industrials... Ob. cit.*, p. 24.

36. Les dades demogràfiques les hem extretes, des de 1812 a 1838, de CARNER, ANTONIO: *Guia de Igualada*. Igualada, 1950, p. 7; des de 1857 a 1900 d'IGLÉSIES: *Evolució demogràfica... Obra cit.*, p. 52. La utilització de dues fonts diferents és deguda, per una banda, a que pel primer període IGLÉSIES solament aporta les dades dels anys 1830 i 1842, amb la qual cosa la primera meitat del segle quedava molt poc definida, i per l'altre a que aquestes mateixes dades presenten importants discrepàncies respecte a

les de CARNER (1830=7.731 habitants; 1842=10.095 habitants); a part d'això, considerem que aquestes dades d'IGLÉSIES són excessivament baixes respecte a les de 1857, primer cens realitzat amb plenes garanties estadístiques i pressuposarien que entre 1842 i 1857 es registrà un salt demogràfic de 3.905 habitants, cosa molt improbable.

37. IGLÉSIES: *Evolució demogràfica...* Ob. cit., pp. 51-52
38. Dades extretes d'IGLÉSIES: *Ibidem, passim.*
39. Cf., nota n.º 34.
40. Dades extretes de MERCADER: *La ciutat d'Igualada.* Ob. cit., pp. 66 i 86.
41. *Id. Ibidem,* p. 66.
42. IGLÉSIES: *Evolució demogràfica...* Ob. cit., p. 53.
43. A.M.I. Reg. 1777-1779. Any 1779. Fol. 49v.
44. *Id. Ibidem.*
45. LLUCH I MARTÍN, ENRIC: *Comerciants catalans a Castella en el segle XVIII: els traginers de Copons.* Estudi inèdit exposat en forma de conferència a la Puda de Francoll (Castellolí), el 22 d'octubre de 1961, en el transcurs dels actes del «Dia de la Comarca», organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada.
46. Cal tenir en compte que en aquesta època la carretera entre Barcelona i Madrid, en el trajecte entre Barcelona i Igualada, passava per Piera i Capellades. El traçat actual, per Esparraguera, Els Brucs i Castellolí, és posterior.
47. A.M.I. Reg. 1769-1771. Any 1770. Fol. 34v. Reg. 1777-1779. Any 1779. Fol. 49v.
48. *Id. Actas 1859-1861.* Any 1859. 29 abril. fol. 29-29v. Citats fragmentàriament per CARNER: *Els moviments obrers...* Ob. cit., p. 9. Creiem que la interpretació que dona Carner d'aquesta negativa (*estretor mental* de l'Ajuntament d'aquella època) és molt improbable, sobretot si tenim en compte els esforços posteriors per possibilitar l'arribada a Igualada del ferrocarril, sempre, però, seguint la ruta en direcció a la costa, per St. Sadurní d'Ànoia.
49. *Memoria que la Villa de Igualada presenta á los Ecxmos. Sres. Ministros de Gracia y Justicia y Consejo Supremo de Estado, escrita al objeto de demostrar su importancia fabril é industrial.* Igualada, 1873, p. 7.
50. A.M.I. *Actas 1859-1861.* Any 1860. 1 de juny. Sense foliar.
51. *Id. Ibidem.* Any 1861. 1 de novembre. Sense foliar.
52. *Id. Ibidem.* 15 d'octubre de 1861. Sense foliar.
53. *Id. Actas 1862.* 1 d'agost. Fol. 60.
54. *Id. Actas 1863.* 13 de maig. Fol. 70-71.
55. *Id. Actas 1864.* 30 d'agost. Fol. 63v-64.
56. MERCADER: *La ciutat d'Igualada.* Ob. cit., pp. 76-77.
57. *Memoria que la villa de Igualada...* Ob. cit., p. 10. En el mapa que acompanya aquest opuscle el ramal encara hi és assenyalat com en construcció.
58. *Proyecto de Ferro-carril de Barcelona à Igualada. Memoria explicativa.* Barcelona, 1881, 18 p.
59. MERCADER: *La ciutat d'Igualada.* Ob. cit., p. 78.
60. CARRERA PUJAL, JAIME: *Historia política y económica de Cataluña (siglos XVI al XVIII).* Barcelona, 1947. Vol. II, pp. 514-517. ROMEVA FERRER, PAU: *Història de la indústria catalana.* Barcelona, 1952. Vol. I, p. 138.
61. A.M.I. Reg. 1797. Fol. 121-122.
62. VICENS: *Industrials...* Ob. cit., p. 47. FONTANA I LÁZARO, JOSEP: *La primera etapa de la formació del mercat nacional a Espanya.* «Homenaje a Jaime Vicens Vives». Barcelona, 1967. Vol. II, pp. 156-157.
63. A.M.I. Reg. 1808-1809. Any 1808. Fol. 7-10. Citat per CARNER: *Els moviments socials...* Ob. cit., p. 5.
64. MARTÍ FIGUERAS, JUAN: *Episodios de la guerra de la Independencia en Cataluña. Saqueos y destrucciones de Igualada por los franceses.* «Estudios de la Guerra de la Independencia». Zaragoza, 1964. Vol. I, pp. 449-464, esp. pp. 452 i 460-461.
65. VICENS: *Industrials...* Ob. cit., p. 47.
66. A.M.I. Reg. 1812-1814. Any 1814. Fol. 81-82 v.
67. VICENS: *Industrials...* Ob. cit., p. 48.

68. A.M.I. *Lligall n.º 1 de 1824*. Documents sense numerar.
69. *Id. Reg. 1777-1779*. Any 1779. 8 octubre. Fol. 49v. *Reg. 1789*. Fol. 36-41v.
70. A.N.I. *Notari Josep Matheu. Manual 1753*. Fol. 26v-27.
71. A.M.I. *Reg. 1777-1779*. Any 1779. 3 octubre. Fol. 49.
72. *Id. Reg. 1777-1779*. Any 1779. 3 octubre. Fol. 49. *Reg. 1789*. Fol. 36-41v. *Reg. 1797*. 11 desembre. Fol. 224.
73. *Id. Reg. 1789*. Fol. 36-41v.
74. *Id. Reg. 1777-1779*. Any 1779. 3 octubre. Fol. 49v. *Reg. 1789*. Fol. 36-41v. *Reg. 1797*. 11 desembre. Fol. 223v.
75. *Id. Reg. 1769-1771*. Any 1770. 21 de maig. Fol. 34-34v. *Reg. 1777-1779*. Any 1779. 30 octubre. Fol. 49. *Reg. 1789*. Fol. 33-41v. *Reg. 1797*. 11 desembre. Fol. 224v. *Lligall n.º 1 de 1824*.
76. *Id. Lligall n.º 1 de 1824*. Informació sobre les indústries d'Igualada, donada a la Junta de Comerç. Novembre de 1824.
77. *Id. Ibidem*. Informe elaborat per Miquel Amigó i Geroni Galés, comissionats pels barreters. 11 octubre 1824.
78. *Id. Lligall n.º 1 de 1845*. Estat de la indústria. 26 abril 1845.
79. *Id. Ibidem*.
80. MERCADER: *La ciutat d'Igualada. Ob. cit.*, p. 66-67.
81. *Id. Ibidem*, pp. 74-75.
82. NADAL: *La economia española... Ob. cit.*, p. 343.
83. VIVES: *Igualada... Ob. cit.*, p. 12.
84. RIBA I ORTÍNEZ, JOSEP: *La indústria tèxtil igualadina: Història d'un gremi. Igualada, 1958*, pp. 33-34.
85. IGLÉSIES, JOSEP: *Assaig sobre l'extensió de la Comarca d'Igualada. Igualada, 1938*, p. 122.
86. Des de l'any 1765. *Nuevo Apeo... passim. Cf. supra.*
87. CARRERA: *Historia política... Ob. cit.* Vol. IV, p. 80.
88. RUÍZ Y PABLO: *Historia de la Real Junta Particular de Barcelona (1758 a 1817)*. Barcelona, 1919, pp. 205-212.
89. A.M.I. *Reg. 1777-1779*. Any 1779. 3 octubre. Fol. 48v.
90. *Id. Reg. 1797*. 14 octubre 1783. Fol. 103-104v.
91. MOLAS I RIBALTA, PEDRO: *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*. Madrid, 1970, p. 388.
92. L'any 1752 l'Intendent del Principat havia concedit a Ramon Ignasi de Padró i Argullol la facultat d'establir en emfiteusi a terceres persones totes les aigües que tenien el seu curs en aquest terme. A.C.A. *Real Patrimonio. Intendencia. Reg. 1/30*. Fol. 677v-680v. 15 desembre 1752.
93. A.N.I. *Not. Josep Matheu. Manual 1753*. Fol. 99.
94. *Id. Not. Francesc Melción. Manual 1765*. Fol. 257.
95. *Id. Ibidem*. Fol. 259.
96. *Id. Ibidem. Manual 1774*. Fol. 78.
97. CASTELLÀ: *El gremio de «Paraires»... Ob. cit.*, p. 44.
98. A.M.I. *Reg. 1777-1779*. Any 1779. Fol. 45v.
99. RIBA: *La indústria tèxtil... Ob. cit.*, p. 36.
100. MARTÍ: *Episodios... Ob. cit.*, p. 461.
101. A.M.I. *Lligall n.º 1 de 1818*. Doc. n.º 37. Citat per MARTÍ: *Ibidem*, p. 460.
102. RIBA: *La indústria tèxtil... Ob. cit.*, p. 42.
103. *Id. Ibidem*, p. 43.
104. A.M.I. *Lligall n.º 1 de 1824*. 15 de setembre de 1824.
105. RIBA: *La indústria tèxtil... Ob. cit.*, p. 41
106. A.M.I. *Lligall n.º 1 de 1845*. Estat de la indústria. 25 d'abril de 1845.
107. MOLAS: *Los gremios... Ob. cit.*, p. 390-392.
108. CASTELLÀ: *El gremio de «Paraires»... Ob. cit.*, p. 49
109. L'any 1783 Segimon Borrull reconvertí un molí bataner situat a Orps en molí paperer, i l'any 1786 construí un nou molí paperer. A.N.T. *Not. Josep Matheu. Manual 1783*. Sense foliar. 10 octubre 1783. *Manual 1786*. Sense foliar. 18 gener 1786.

109 bis. Hem d'advertir, amb tot, que es fa difícil un pronunciament taxatiu sobre aquesta qüestió, degut a la manca total de materials heurístics sobre el tema. D'altra banda, hi ha indicis de que el divorci entre paraires i indústria cotonera no fou pas tant radical com hom ha suposat, ja que, per exemple, els mateixos Germans Muntadas, fundadors de «La España Industrial», devien els orígens de la seva fortuna a l'activitat de paraires del seus avantpassats igualadins, que encara l'any 1812 continuaven exercint aquesta activitat, mentre que l'any 1828 ja s'havien establert a Barcelona com a cotoners. *La España Industrial. Libro del Centenario*. Barcelona, 1947. p. 33.

110. A.M.I. *Reg. 1777-1779*. Any 1779. Fol. 45v.

111. *Id. Lligall n.º 1 de 1824*. Informes datats el 10 i 12 de novembre de 1824, respectivament. Consten també 104 fàbriques de cotó blanc, dada que considerem equivocada.

112. VICENS: *Industrials... Ob. cit.*, p. 47.

113. NADAL: *La economía española... Ob. cit.*, pp. 340-343.

114. IZARD, MIQUEL; ARACIL, RAFAEL: *El procés industrialitzador*. Ponència presentada al «Col·loqui d'historiadors». Barcelona, maig de 1974, pp. 96-97.

115. VIVES: *Igualada... Ob. cit.*, p. 7.

116. *Id. Ibidem*, pp. 11-12.

117. NADAL: *La economía española... Ob. cit.*, p. 341.

118. A.M.I. *Lligall 1854-E*. Carpeta «Cuestión fabril». Doc. n.º 1, 34, 36 i 107.

119. MERCADER: *La ciutat d'Igualada. Ob. cit.*, pp. 73-74. CARNER: *Els moviments socials... Ob. cit.*, pp. 15-16.

120. A.M.I. *Lligall 1862-H*. Carpeta «Beneficiencia y Sanidad». 29 octubre 1862.

121. *Id. Lligall 1862-D*. Carpeta «Administración Local. Caminos Vecinales». 26 novembre 1826.

122. *Id. Lligall 1863-D*. «Lista de obreros de fábrica empleados en el camino vecinal de esta a Sta. Coloma».

123. *Id. Actas 1864*. 7 novembre. Fol. 69v-70.

124. *Id. Actas 1867*. 30 agost. Fol. 64-64v.

125. CARNER: *Els moviments socials... Ob. cit.*, pp. 21-24.

126. VICENS: *Industrials... Ob. cit.*, pp. 60-61.

127. La companyia «Electra Igualadina» fou fundada l'any 1903, i l'any 1914 l'enllumenat elèctric substituï al de gas. CARNER, ANTONIO: *Historia de Igualada en 30 minutos*. Igualada, 1966, pp. 107-110.

128. Escapa al pla d'aquest treball l'estudi sistemàtic de l'evolució d'aquesta indústria. Hem cregut necessari, però, deixar constància dels seus inicis, a fi de posar de manifest l'impacte sobre Igualada dels nous recursos que havia adquirit.

129. SEGURA: *Història d'Igualada. Ob. cit.* Vol. II, p. 116.

130. BORRÀS: *Valor geogràfic... Ob. cit.*, p. 684.

131. *Cf. supra*.

132. *Cf. supra*.

133. BORRÀS: *Valor geogràfic... Ob. cit.*, p. 690.

134. En aquest sentit és interessant el resultat d'una enquesta realitzada sobre la procedència dels fabricants de l'any 1944, en la qual, malgrat la seva modernitat, podem veure plenament confirmat aquest corrent migratori comarcal (*Id. Ibidem*, p. 691):

Lloc de procedència	N.º d'empresaris
Igualada	76
Odena	27
Rubió	15
Jorba	14
Vilanova del Camí	14
Tous	13
Montbui	11
Montmaneu	6

Lloc de procedència	N.º d'empresaris
Castellolí	2
La Pobla de Claramunt	2
Els Bruca	2
Carme	1
St. Martí de Segueioles	1
Cervera	1
Guisona	1
Altres regions	2

135. *Id. Ibidem*, pp. 686-687.

